ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΤΩΠΗΣ ΚΑΙ ΥΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΔΙΑΘΕΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΡΑΤΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΛΑΜΑΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2024

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΤΩΠΗΣ ΚΑΙ ΥΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΔΙΑΘΕΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΡΑΤΩΝ

Διπλωματική Εργασία η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις, την Στρατηγική και την Ασφάλεια στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΛΑΜΑΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2024

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Νικόλαος Μάλαμας, 2024

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της Διπλωματικής Εργασίας από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή/Φοιτήτριας: Μάλαμας Νικόλαος

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: *Η ολοκλήρωση της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων στα πλαίσια του Διεθνούς Δικαίου και της Αρχής της Αυτοδιάθεσης για την δημιουργία κρατών*

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις 15/9/2023 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος Επιβλέπων: Πέτρος Λιάκουρας, Καθηγητής

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Ελένη Γαβριήλ, λέκτωρ Διεθνούς Ευρωπαϊκού και Οικονομικού Δικαίου

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Γιώργος Ανεψιού, Δρ. Διεθνούς Δικαίου

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Μάλαμας Νικόλαος, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο: «Η ολοκλήρωση της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων στα πλαίσια του Διεθνούς Δικαίου και της Αρχής της Αυτοδιάθεσης για την δημιουργία κρατών», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο/Η Δηλών /σα

Μάλαμας Νικόλαος

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1. Ο Γιουγκοσλαβικός χάρτης……**24**

Διάγραμμα 2. Ο χάρτης της πρώην Σοβιετικής Ένωσης……....**31**

Διάγραμμα 3. Τα σύνορα της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης……..**42**

Διάγραμμα 4. Η περιοχή του Κοσόβου……...**45**

Διάγραμμα 5. Η επαρχία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ……..**49**

Διάγραμμα 6. Η ρώσικη εισβολή στην Νοτιοανατολική Ουκρανία……...**52**

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ....8

ΕΙΣΑΓΩΓΗ....10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^{Ο}: Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ....13

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^{Ο} : ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΚΡΑΤΗ.15

1. «Το κράτος» ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου....15

2. Η διαφοροποίηση της «Αναγνώρισης» από την «Σύσταση»....16

3. Το δικαίωμα της «Αυτοδιάθεσης»....18

4. Η αυτοδιάθεση, τα έθνη, ο εθνικισμός και η ρεαλιστική ανωτερότητα. 20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^{Ο} : Η ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ ΚΑΙ Η ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ....24

1. Η Γιουγκοσλαβία....24

Α. Πως φτάσαμε στην διάλυση....24

Β. Η αναπόφευκτη έκρηξη του πολέμου 28

2. Η Σοβιετική Ένωση....31

Α.. Η δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης....31

Β. Η Σοβιετική Ένωση στον Μεσοπόλεμο....33

Γ. Από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης 34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^{Ο} : Η ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ....36

1. Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας....36

2. Το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης 38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^{Ο} : Η ΑΥΤΟΔΙΑΘΕΣΗ, Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΙΚΑΝΟΠΟΙΗΤΟ 40

1. Μετά την Γιουγκοσλαβία....40

Α. Από τα Βαλκάνια στην Νοτιοανατολική Ευρώπη 41

Β. Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη 42

Γ. Το Κόσοβο....45

2. Η Μετά-κομμουνιστική Ανατολική Ευρώπη 47

Α. Ναγκόρνο-Καραμπάχ....49

Β. Ο Ρωσο-ουκρανικός πόλεμος....52

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 54

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 57

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζονται οι περιπτώσεις της διάλυσης της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, σε μία προσπάθεια να ερμηνευτούν υπό το πρίσμα των διεθνών σχέσεων και των αρχών που το διέπουν. Αρχικά θα γίνει μία προσπάθεια αποσαφήνισης του θεωρητικού πλαισίου των αρχών δικαίου, του οποίου γίνεται χρήση στην διαδικασία γέννησης ενός κράτους. Στο εγχείρημα αυτό, θα πραγματοποιηθεί αρχικά αναφορά του ρόλου που έχει το κράτος στο διεθνές δίκαιο, όντας υποκείμενο αυτού, ενώ μετέπειτα θα γίνει λόγος στις διαφορές που υπάρχουν πρακτικά και θεωρητικά ανάμεσα στις πράξεις της αναγνώρισης και της σύστασης ενός νέου κράτους. Σε συνέχεια των παραπάνω, κρίθηκε απαραίτητη η αναφορά στον ρόλο που έχει η αρχή της αυτοδιάθεσης στο διεθνές σύστημα για την δημιουργία νέων κρατών και πως αυτή επηρεάζεται από έννοιες όπως το έθνος και ο εθνικισμός.

Έπειτα, θα πραγματοποιηθεί η ανάλυση των περιπτώσεων των δύο πρώην ομοσπονδιακών κρατών λαμβάνοντας χώρα μία σημαντική αναφορά στο ιστορικό υπόβαθρο και στις συνθήκες που οδήγησαν στο να αποτελούν παρελθόν αυτά τα δύο κράτη και έπειτα αναδεικνύοντας τις πραγματικές αιτίες αυτού του φαινομένου σύμφωνα με την ρεαλιστική θεωρητική προσέγγιση. Στην συνέχεια, γίνεται λόγος για τις περιοχές των οποίων το καθεστώς κρίνεται ακόμα ρευστό, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύεται ο εξαιρετικά σημαντικός ρόλος που έπαιξες σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η παρουσία μειονοτικών ομάδων σε αυτές τις περιοχές. Ως επακόλουθο των παραπάνω, θα αναζητηθούν πιθανές βιώσιμες λύσεις που θα συμβάλλουν στην επίτευξη της σταθερότητας σε αυτές τις περιοχές, ενώ παράλληλα θα αναδειχθούν πιθανά λάθη που συνέβησαν στον τρόπο αντιμετώπισης αυτών των ζητημάτων. Το τέλος αυτών των κρατών αποτέλεσε ιδανικό παράδειγμα εφαρμογής κανόνων δικαίου στην προσπάθεια καθορισμού των νέων καθεστώτων σε αυτές τις περιοχές, ανέδειξε την ιδιαίτερη θέση που έχει ο λαός ως έμψυχο συστατικό ενός κράτους, αλλά ταυτόχρονα τα άλυτα ζητήματα και η αναζωπύρωση αυτών, γέννησε σημαντικούς προβληματισμούς σχετικά με την αποτρεπτική ικανότητα της διεθνούς κοινότητας και την ανάγκη να αναγνωρίζει πιθανά λάθη της.

ABSTRACT

This thesis examines the cases of the dissolution of the former Yugoslavia and the former Soviet Union, in an attempt to interpret them in the light of international relations and the principles that govern them. First, an attempt will be made to clarify the theoretical framework of legal principles used in the process of state formation. In this endeavor, an initial reference will be made to the role of the state in international law, being subject to it, and then to the practical and theoretical differences between the acts of recognition and the creation of a new state. Following on from the above, it was deemed necessary to discuss the role of the principle of self-determination in the international system for the creation of new states and how it is influenced by concepts such as nationhood and nationalism.

Then, the analysis of the cases of the two former federal states will be carried out, making an important reference to the historical background and the conditions that led to these two states becoming the past and then highlighting the real causes of this phenomenon according to the realist theoretical approach. It then goes on to discuss the regions whose status is still considered to be in flux, while at the same time highlighting the extremely important role played in all these cases by the presence of minority groups in these regions. As a corollary to the above, possible viable solutions will be sought to help achieve stability in these areas, while highlighting possible mistakes that have occurred in the way these issues have been addressed. The demise of these states was an ideal example of the application of legal rules in the attempt to define new regimes in these regions, highlighted the special place of the people as the living component of a state, but at the same time the unresolved issues and their resurgence raised important concerns about the deterrent capacity of the international community and the need to acknowledge its possible mistakes.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αναμφίβολα για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης θεωρούνταν ως η πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης[1]. Οι αμφότερες διαλύσεις της Σοβιετικής Ένωσης και της Γιουγκοσλαβίας είχαν ως επακόλουθο την έναρξη σημαντικών και αιματηρών συγκρούσεων στις περιοχές αυτές, οι οποίες διεκδίκησαν την επίσημη αναγνώριση τους μέσω δημιουργίας κρατών. Από την άλλη μεριά η διαδικασία αυτή συνοδεύτηκε σε ορισμένες περιπτώσεις από αποδοχή και σε άλλες περιπτώσεις από συγκρούσεις και αμφισβητήσεις. Ακόμα και σήμερα, παρά την μερική σταθερότητα και την απουσία συγκρούσεων στην περιοχή των Βαλκανίων, υπάρχουν σημαντικές εστίες έντασης, όπως αυτή στην περιοχή του Κοσσόβου, ενώ ο πόλεμος μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας αποτελεί αναμφισβήτητα την βασικότερη εστία έντασης στην Ανατολική Ευρώπη. Η εκδήλωση αυτών των εντάσεων και σαφώς η κατάσταση στην Ουκρανία γεννάει ερωτήματα πρωτίστως σχετικά με το κατά πόσο η Διεθνής Κοινότητα είναι ικανή να λύσει αυτά τα ζητήματα όταν εμπλέκονται μεγάλες δυνάμεις και δευτερευόντως οι γενικότερες περιφερειακές αναφλέξεις θέτουν υπό αμφισβήτηση την ικανότητα επίλυσης των ζητημάτων με την απλή θεσμοθέτηση κανόνων-αρχών δικαίου, όπως αυτού της αυτοδιάθεσης των κρατών.

Η δεδομένη κατάσταση στα Βαλκάνια και στην Ανατολική Ευρώπη, οι αντιδράσεις και τα γεγονότα που ακολούθησαν ώστε να προκύψουν τα σημερινά κράτη, γεννούν ερωτήματα σχετικά με το ποιες είναι οι συνθήκες εκείνες, κατά τις οποίες ένας λαός έχει το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης. Με το πέρασμα των χρόνων η ολοένα και αυξανόμενη ανάγκη και επιθυμία των λαών για την επίσημη αναγνώριση τους, οδήγησε την διεθνή κοινότητα στην θεσμοθέτηση κανόνων δικαίου ώστε να καταστεί δυνατή και θεωρητικά μη αναστρέψιμη η δημιουργία κρατών. Κατά συνέπεια, σκοπός της παρούσας μελέτης, είναι σε πρώτο στάδιο, η παρουσίαση όλων των συνθηκών, που οδήγησαν στην κατάσταση, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί σήμερα στα Βαλκάνια και στην Ανατολική Ευρώπη, σύμφωνα με την Αρχή της Αυτοδιάθεσης και την αναγνώριση των κρατών. Επιπλέον, θεωρείται ιδιάζουσας σημασίας η ανάδειξη όλων εκείνων των προϋποθέσεων, σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, κατά τις οποίες μπορεί να γεννηθεί ένα κράτος, αλλά και των εκφάνσεων του Διεθνούς Δικαίου, οι οποίες θέτουν εμπόδια στην εν λόγω διαδικασία. Έπειτα, στόχος της παρούσας μελέτης είναι η ανάλυση της διαδικασίας αναγνώρισης και σαφώς η αποσαφήνιση του ρόλου της διαδικασίας αυτής στην σύσταση ενός κράτους.

Η ιστορία της Ευρώπης είναι άμεσα συνδεδεμένη με έντονες διαμάχες και συγκρούσεις που άλλοτε είχαν στόχο τον επεκτατισμό και άλλοτε την προστασία της εδαφικής ακεραιότητας, ενώ στα νεώτερα χρόνια ήταν συνυφασμένες με την ελευθερία και την αυτοδιάθεση. Οι περιοχές των Βαλκανίων και της Ανατολικής

[1] Ιωάννης Αρμακόλας, Θάνος Π. Ντόκος, 2013, *Από τα Βαλκάνια στην Νοτιοανατολική Ευρώπη*, εκδ. Σιδέρης, σελ. 17

Ευρώπης αποτελούν μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα περίπτωση, λόγω της ταυτόχρονης ποικιλομορφίας, αλλά και των πολλών κοινών σημείων μεταξύ των πολιτισμών, το οποίο πηγάζει από ένα κοινό παρελθόν. Άλλωστε, δεν είναι τυχαία η επιθυμία και το όραμα του Ρίγα Φεραίου για κοινό αγώνα και κοινή πολιτειακή συγκρότηση απέναντι στην οθωμανική κυριαρχία και καταπίεση, με την συγκρότηση ενός πολυεθνικού κράτους, το οποίο θα εξασφάλιζε την ισότιμη συμβίωση όλων λαών των Βαλκανίων[2]. Αυτό το στοιχείο ενότητας και του κοινού παρελθόντος εκφράστηκε μέσω της συγκρότησης ενός ομοσπονδιακού κράτους, της Γιουγκοσλαβίας, αλλά και της Σοβιετικής Ένωσης στην περίπτωση της Ανατολικής Ευρώπης. Από την άλλη μεριά, η διάλυση των παραπάνω συνδέθηκε με πολέμους και συγκρούσεις, αποτέλεσμα της επιθυμίας για την αυτοδιάθεση των λαών που τις αποτελούσαν.

Η σπουδαιότητα της μελέτης των συγκεκριμένων περιπτώσεων αυτοδιάθεσης έγκειται στο γεγονός πως οι λαοί, οι οποίοι επιθυμούσαν την ελευθερία τους και την διεκδίκησαν στα πεδία των μαχών, στο παρελθόν αποτελέσαν περισσότερος μέρος της ίδιας οικογένειας και φυλές του ίδιου έθνους παρά ένα κομμάτι ενός αποικιακού καθεστώτος. Στην περίπτωση για παράδειγμα της Γιουγκοσλαβίας και πιο συγκεκριμένα σε αυτή των Κροατών, διεκδικήθηκε η αυτοδιάθεση τους, όχι γιατί ήταν υπόδουλοι και ανελεύθεροι, αλλά διότι θεωρούσαν τον εαυτό τους ισότιμο και αυτόνομο και δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντα τους η παρουσία τους σε μία ενιαία ομοσπονδία[3]. Από την άλλη μεριά, το ιδιαίτερα σημαντικό, το οποίο χαρακτηρίζει αναγκαία την παρούσα έρευνα, αποτελεί το γεγονός πως ορισμένες από τις περιπτώσεις που μελετώνται, όπως αυτές της Σοβιετικής Ένωσης, αποτελούν κομμάτι των ελαχίστων επιτυχημένων περιπτώσεων, όπου κράτη ανακήρυξαν την αυτοδιάθεση τους, η οποία κατά κάποιον τρόπο και σπανίως στο διεθνές σύστημα, συνδυάζεται με αποσχιστικές συμπεριφορές.

Επιπλέον, η κατάσταση που επικρατεί στην Μέση Ανατολή, με το Παλαιστινιακό ζήτημα, το καθεστώς του Κοσόβου, οι επίσης αυξανόμενες εντάσεις στην περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, το μακροχρόνιο καθεστώς στην Κύπρο, η επιθετική πολιτική της Τουρκίας, με την αμφισβήτηση διεθνών Συνθηκών και ο πόλεμος στην Ουκρανία περιγράφουν με τον πλέον ιδανικό τρόπο αναθεωρητικές πρακτικές που παρατηρούνται στο διεθνές σύστημα. Τα μεταξύ άλλων, παραπάνω γεγονότα, γεννούν προβληματισμό και θέτουν υπό αμφισβήτηση την αποτρεπτική ικανότητα του Διεθνούς Δικαίου και της Διεθνούς Κοινότητας σε τέτοια φαινόμενα. Κατά συνέπεια, στη παρούσα μελέτη κρίνεται απαραίτητο να οριοθετηθεί η αποτρεπτική ικανότητα των διεθνών συνθηκών σε τέτοια φαινόμενα, αλλά ταυτόχρονα και η de facto ισχύ των συνθηκών που ορίζουν τα κράτη και την γέννηση αυτών.

Η αμφισβήτηση των παλιών συνόρων στις υπό μελέτη περιοχές και η διαμόρφωση του χάρτη των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης σήμερα, αποτελεί ένα από τα

[2] Θανάσης Χρήστου, Σεπτέμβριος 2020, *Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798)*, Πεμπτουσία, https://www.pemptousia.gr/2020/09/rigas-velestinlis-1757-1798/

[3] Σπυρίδων Σφέτας, 2011, *Εισαγωγή στην Βαλκανική Ιστορία, Από τον Μεσοπόλεμο στη Λήξη του Ψυχρού Πολέμου*, ΤΟΜΟΣ Β΄, εκδ. Βάνιας, σελ.457-459

σημαντικότερα παραδείγματα εφαρμογής του Διεθνούς Δικαίου σχετικά την «Αρχή της Αυτοδιάθεσης των λαών». Συνεπώς, η αναζήτηση των συνθηκών που οδήγησαν στη επιθυμία των λαών για την αυτοδιάθεση τους, κρίνεται απαραίτητη, ώστε να γίνουν αντιληπτές οι συνθήκες που οδήγησαν στην εφαρμογή της εν λόγω αρχής, αλλά και οι αιτίες που την θέτουν υπό αμφισβήτηση σήμερα.

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως όλες οι περιπτώσεις αυτοδιάθεσης των υπό μελέτη κρατών στις συγκεκριμένες περιοχές, δεν έχουν κριθεί επιτυχημένες, καθώς αφενός οι περιπτώσεις του Κοσσόβου και του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αποτελούν μέχρι και σήμερα κομμάτι ενδιαφέροντος των Διεθνών Σχέσεων και πεδίο έντασης και αντιπαράθεσης, ενώ επίσης οι συγκρούσεις στην Ουκρανία, σαφώς δεν θέτουν άμεσα εν αμφιβόλω την αυτοδιάθεση της, παρόλαυτα η παραβίαση της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας γεννά ερωτήματα σχετικά με την διευθέτηση των ζητημάτων ή την αναζωπύρωση αυτών και την θέση του Διεθνούς Δικαίου σχετικά με το απαραβίαστο των συνόρων, όταν εμπλέκονται «Μεγάλες Δυνάμεις».

Σύμφωνα με τα παραπάνω, τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν, αφορούν τις πτυχές του διεθνούς δικαίου των οποίων έγινε χρήση στις περιπτώσεις των πρώην ομοσπονδιών και το κατά πόσο ο τρόπος με τον οποίο διευθετήθηκαν έφερε βιώσιμες λύσεις συμβάλλοντας σε μεγαλύτερη σταθερότητα στο διεθνές σύστημα. Επιπλέον, ένα σημαντικό ερώτημα έχει να κάνει με την περαιτέρω αναζήτηση εκείνων των παραμέτρων που διαφοροποιούν τις περιπτώσεις μεταξύ τους σχετικά με ζητήματα που αφορούν είτε αποσχιστικές τάσεις ή την αρχή της αυτοδιάθεσης, με σκοπό την αποφυγή μαζικής εμφάνισης τέτοιων φαινομένων χωρίς να πληρούν τα απαραίτητα κριτήρια. Τέλος, είναι σημαντικό να δοθεί απάντηση στο ποια είναι τα διδάγματα που αποκόμισε η διεθνής κοινότητα από τις υπό μελέτη περιπτώσεις, αν θα μπορούσαν να διευθετηθούν διαφορετικά και το ποιες θα ήταν ενδεχομένως βιώσιμες λύσεις για τις μη διευθετημένες περιπτώσεις· με σκοπό είτε την χρήση τους ως οδηγό για μελλοντικές περιπτώσεις, είτε ενδεχομένως για να διορθώσει λάθη του παρελθόντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^{Ο}: Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία η έρευνα και ανάλυση των δεδομένων που θα προκύψουν, καθώς και τα συμπεράσματα θα αυτών, θα πραγματοποιηθούν βασιζόμενα σε μελέτη περίπτωσης. Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη περίπτωσης περιγράφει την αναλυτική και λεπτομερή μελέτη ενός φαινομένου μέσα από την έρευνα μίας συγκεκριμένης ή διαφόρων περιπτώσεων. Όσον αφορά τα δεδομένα που θα προκύψουν σχετικά με το συγκεκριμένο αντικείμενο μελέτης, την πρώην Γιουγκοσλαβία και την πρώην Σοβιετική Ένωση, θα γίνει με την χρήση δευτερογενών πηγών και δεδομένων που περιλαμβάνονται σε ακαδημαϊκά εγχειρίδια, περιοδικά, άρθρα και ιστοσελίδες διεθνών ενημερωτικών μέσων και διεθνών φορέων[4].

Η ανάλυση των περιπτώσεων της Γιουγκοσλαβίας και της Σοβιετικής Ένωσης θα χρησιμοποιηθεί για τον έλεγχο του πλαισίου εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης και της αναγνώρισης κρατών ως προϊόν μίας ρεαλιστικής πραγματικότητας. Στην προκειμένη περίπτωση υπάρχουν ορισμένα ερευνητικά ερωτήματα που χρήζουν απάντησης, με την εμφάνιση ωστόσο νέων να είναι αρκετά πιθανή στην εξέλιξη της έρευνας. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, η μελέτη περίπτωσης μπορεί να φέρει νέα ερωτήματα, αποδεικνύοντας πως τα αρχικά δεν ήταν τόσο σημαντικά. Επιπλέον, η μεγαλύτερη εμβάθυνση στο ζήτημα μπορεί να προσφέρει μία πιο εμπεριστατωμένη άποψη αναφορικά με το θεωρητικό υπόβαθρο της έρευνας και το πεδίο εφαρμογής της· ενώ ταυτόχρονα μπορεί να αποτελέσει αφορμή για μία κριτική ανάλυση και αναθεώρηση ορισμένων πτυχών των συγκεκριμένων θεωριών.

Στην συγκεκριμένη έρευνα, η μελέτη των προαναφερθέντων περιπτώσεων κρίνεται απαραίτητη και ιδιαίτερα χρήσιμη για την ερμηνεία των κανόνων δικαίου και την εφαρμογή αυτών στην πράξη. Το παραπάνω θα βοηθήσει σημαντικά, ώστε να γίνει επίσης κατανοητό το πλαίσιο εφαρμογής των θεωριών σε φαινόμενα όπως αυτά που μελετώνται, δηλαδή της απόσχισης, της αυτοδιάθεσης και της αναγνώρισης κρατών. Επιπλέον, η μελέτη περίπτωσης αποτελεί σημαντικό εργαλείο στον έλεγχο θεωριών, στην γενίκευση συμπερασμάτων αλλά και στον εντοπισμό διαφορών ανάμεσα σε διάφορες περιπτώσεις.

Ολοκληρώνοντας, ένας σημαντικός προβληματισμός που γεννάται αφορά τον κίνδυνο των περιπτώσεων που θα μελετηθούν, να μην αποτελούν ιδανικά παραδείγματα για να προκύψουν αξιόπιστα συμπεράσματα από την έρευνα[5]. Συνεπώς, κρίνεται απαραίτητη η κατάλληλη επιλογή των πηγών πληροφόρησης και δεδομένων, ώστε τα αποτελέσματα που θα προκύψουν να δίνουν τις κατάλληλες

[4] Κώστας Ζαφειρόπουλος, 2015, *Πως Γίνεται Μία Επιστημονική Εργασία ; Επιστημονική Έρευνα Και Συγγραφή Εργασιών*, εκδ. Κριτική, σελ. 59-61

[5] Γιώργος Μαγγόπουλος, 2014, *Η μελέτη περίπτωσης ως ερευνητική στρατηγική στην αξιολόγηση προγραμμάτων: θεωρητικοί προβληματισμοί,* ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, σελ. 80-82

απαντήσεις και να οδηγούν σε ασφαλή συμπεράσματα. Η έρευνα που θα ακολουθήσει, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, θα βασίζεται στην μελέτη των περιπτώσεων της Γιουγκοσλαβίας και της Σοβιετικής Ένωσης, σε μία προσπάθεια αποσαφήνισης του θεωρητικού πλαισίου εφαρμογής της απόσχισης και της αρχής της αυτοδιάθεσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^{Ο} : ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΚΡΑΤΗ

1. «Το κράτος» ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου.

Στην διεθνή κοινωνία το κλασσικό υποκείμενο του διεθνούς δικαίου είναι το κράτος· με την προσθήκη ωστόσο των διεθνών οργανισμών να καθιστά ως υποκείμενο του διεθνούς διακαίου οποιαδήποτε οντότητα έχει νομική προσωπικότητα. Πιο συγκεκριμένα, μία οντότητα για να θεωρείται υποκείμενο του διεθνούς δικαίου, οφείλει να έχει την ικανότητα κτήσης διεθνών δικαιωμάτων, ανάληψης διεθνών υποχρεώσεων και την δυνατότητα να μπορεί να προσφεύγει σε διαδικασίες προστασίας των δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο[6].

Τα κράτη εμφανίζονται να έχουν ταυτοχρόνως και νομική προσωπικότητα, καθώς είναι υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, αλλά και νομική ικανότητα, καθώς έχουν δικαιώματα και υποχρεώσεις. Ωστόσο, η οποιαδήποτε συζήτηση σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κρατών θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ατελέσφορη, χωρίς πρωτίστως να έχει αποσαφηνιστεί η έννοια «κράτος» και η διαδικασία αναγνώρισης αυτού. Όσον αφορά την έννοια του κράτους, δεν υπάρχει ένας σαφής ορισμός που να την ερμηνεύει, ωστόσο η αναζήτηση των συστατικών στοιχείων ενός κράτους, θα μπορούσε να αποτελεί την ερμηνεία της κρατικής οντότητας.

Πιο συγκεκριμένα, τα δομικά στοιχεία του κράτους, τα οποία ταυτόχρονα αποτελούν την βασική προϋπόθεση για την ύπαρξη του, είναι αλληλοσυνδεόμενα και αλληλοεξαρτώμενα. Το πρώτο βασικό στοιχείο είναι η παρουσία μίας κεντρικής δομής-εξουσίας, η οποία ασκεί τον αποτελεσματικό έλεγχο και λαμβάνει σημαντικές αποφάσεις πάνω και σε ό,τι έχει να κάνει με το δεύτερο συστατικό στοιχείο του κράτους, τον λαό. Ένα κράτος στα πλαίσια της αναγνώρισής του πρέπει να αποτελείται από ένα σύνολο ανθρώπων που ζει μόνιμα σε μία συγκεκριμένη περιοχή και παρουσιάζει κοινή αντίληψη συλλογικής ταυτότητας στην πλειονότητά του[7]. Επιπλέον, μία ακόμη συνθήκη προκύπτει από το δεύτερο στοιχείο όπως προαναφέρθηκε και αυτή αποτελεί το έδαφος στο οποίο κατοικεί ο λαός. Σε ό,τι έχει να κάνει με το έδαφος, η παρουσία του ως συστατικό στοιχείο δεν εξαρτάται από την έκταση του, καθώς δεν ορίζεται από κάποια συνθήκη το ελάχιστο εμβαδόν που

[6] Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, 2014, *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, 2η Έκδοση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 104-105

[7] Antonio Cassese, μτφρ. Σαριδάκης Γ., Παζαρτζή Φ., 2012, *Διεθνές Δίκαιο*, εκδ. Gutenberg. σελ. 92-96

πρέπει να καλύπτει και επιπλέον δεν αποτελεί βασική απαίτηση η οριοθέτηση των συνόρων και η σταθερότητα αυτών πριν την αναγνώριση. Η βασικότερη παράμετρος είναι πως η συγκεκριμένη περιοχή δεν πρέπει να είναι πλέον υπό την κυριαρχία κανενός ξένου κράτους, ενώ ταυτόχρονα είναι βασική προϋπόθεση ο σαφής έλεγχος και η κυριαρχία της κυβέρνησης πάνω σε αυτό. Η παρουσία μιας κυβέρνησης δεν θεωρείται από μόνη της αρκετή ώστε να αποτελεί υπολογίσιμο στοιχείο στην διαδικασία σύστασης. Η κυβέρνηση που ασκεί τον έλεγχο και την εξουσία οφείλει να είναι ανεξάρτητη και κυρίαρχη, διατηρώντας την αποκλειστική αρμοδιότητα στο έδαφος του κράτους της, με τον αποκλεισμό οποιασδήποτε εμπλοκής προερχόμενης από ξένο κράτος στην άσκηση διακυβέρνησης στο έδαφος της[8].

Πέρα από τα δομικά στοιχεία, τα οποία θεωρούνται απαραίτητα από νομικής άποψης για την διαδικασία αναγνώρισης, υπάρχουν ορισμένα νομικά χαρακτηριστικά τα οποία χαρακτηρίζουν το σύνολο της κρατικής υπόστασης και αφορούν τις υποχρεώσεις αυτής. Πιο συγκεκριμένα, τα κράτη έχουν την απόλυτη ικανότητα ως δρώντες πλέον του διεθνούς συστήματος, να συνάπτουν συνθήκες στην διεθνή κοινωνία ως συνέπεια της κυριαρχίας τους σε ζητήματα μεταξύ άλλων της εξωτερικής τους πολιτικής[9]. Επιπλέον, έχουν το αποκλειστικό δικαίωμα-ευθύνη των εσωτερικών τους ζητημάτων, υπό τον έλεγχο του διεθνούς δικαίου και όχι άλλων κρατών.

2. Η διαφοροποίηση της «Αναγνώρισης» από την «Σύσταση».

Η διαδικασία αναγνώρισης ενός κράτους, σπάνια έχει την καθολική αποδοχή από όλα τα κράτη σε σύντομο χρονικό διάστημα, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις οι έννοιες της «αναγνώρισης» και της «σύστασης» δεν είναι συνυφασμένες με το ίδιο αποτέλεσμα. Σύμφωνα με τα παραπάνω και με την διακηρυκτική θεωρία, η αναγνώριση του νέου κράτους από τα υπόλοιπα είναι ταυτόσημη της αποδοχής και όχι της σύστασης, καθώς η κρατική υπόσταση όντας νομικό καθεστώς, δεν εξαρτάται από την αναγνώριση. Το κράτος λειτουργεί ήδη λόγω της ύπαρξης και της διαφύλαξης επί μονίμου βάσεως των προαναφερθέντων συστατικών στοιχείων[10]. Το προαναφερθέν έρχεται σε αντίθεση με την συστατική θεωρία, κατά την οποία η διαδικασία αναγνώρισης από τα υπόλοιπα κράτη είναι αυτή η οποία δίνει νομική υπόσταση και κατά επέκταση ύπαρξη στο νέο κράτος. Η συγκεκριμένη διατύπωση

[8] Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, 2014, *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, 2η Έκδοση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 113

[9] Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, 2014, *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, 2η Έκδοση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 115

[10] Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, 2014, Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, 2η Έκδοση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 106-107

αναγάγει την βούληση και την συναίνεση των υπαρχόντων κρατών σε εξαιρετικά σημαντικό παράγοντα στην διαδικασία γέννησης ενός κράτους, ενώ ταυτόχρονα αποκλείει ένα μη αναγνωρισμένο κράτος από οποιαδήποτε υποχρέωση ή δικαίωμα.

Η «σύγκρουση» των παραπάνω θεωριών συναντάται σε πολλά ιστορικά παραδείγματα αναγνώρισης κρατών από το διεθνές σύστημα. Είναι πολλές οι περιπτώσεις, στις οποίες η διακηρυκτική θεωρία έρχεται να περιγράψει καλύτερα την διαδικασία, καθώς παρατηρούνται περιπτώσεις κρατών με ορισμένη αναγνώριση και όχι καθολική, των οποίων η συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς είναι γεγονός, ενώ ταυτόχρονα εμφανίζουν και νομικές υποχρεώσεις. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι αυτή του Κοσσόβου. Το Κόσσοβο ανακήρυξε την ανεξαρτησία του από την Σερβία το 2008, με πολλές χώρες να το αναγνωρίζουν, ενώ πολλές άλλες δεν αναγνωρίζουν την ανεξαρτησία του. Παρολαυτά, και ύστερα από πολλές παραπέμψεις του ζητήματος στο Διεθνές Δικαστήριο, το ίδιο αποφάσισε πως η ανακήρυξη δεν παραβιάζει το διεθνές δίκαιο[11].

Από τα παραπάνω προκύπτει πως η ικανότητα διαφύλαξης από το κράτος των στοιχείων του, υπερέχει της διαδικασίας αναγνώρισης και αποδοχής ως μοναδικό συντελεστή σύστασης ενός κράτους. Η αποτελεσματικότητα των παραπάνω καθορίζει τόσο στην σύσταση του κράτους, όσο και στην επιβίωση του στο διεθνές σύστημα. Σύμφωνα μάλιστα με την ρεαλιστική θεωρία, η οποία έρχεται να αναδείξει την σημασία των συστατικών στοιχείων του κράτους, η δυναμική του λαού, η ισχυρή κρατική κυριαρχία-εξουσία και το έδαφος αποτελούν μεταξύ άλλων και σημαντικούς συντελεστές ισχύς, οι οποίοι καθορίζουν την θέση ενός κράτους σε ένα διεθνές σύστημα επιβίωσης[12]. Συνεπώς, γίνεται ευκόλως αντιληπτό πως η αναγνώριση μιας κρατικής οντότητας αποτελεί έναν παράγοντα υψηλής σημασίας στην προσπάθεια ενός κράτους να αποκτήσει σύσταση, καθώς γίνεται δέκτης μίας συνολικής αποδοχής των κρατών που πρόκειται να συνυπάρξει. Από την άλλη μεριά, και επί του πρακτέου, η αναγνώριση ενός κράτους αποτελεί το τελευταίο στάδιο στην διαδικασία σύστασης και όχι το βασικότερο.

Το κομμάτι της αναγνώρισης και της αποδοχής, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω δεν είναι ταυτόσημο με αυτό της σύστασης καθώς δεν επηρεάζει αυτό καθαυτό τα στοιχεία του κράτους, αλλά αποτελεί το τελευταίο στάδιο βάζοντας την «σφραγίδα» και δίνοντας μία επισημότητα στην γέννηση αυτού. Η αποτελεσματική κρατική εξουσία σε ό,τι έχει να κάνει με τα συστατικά του στοιχεία είναι αυτή η οποία διαμορφώνει και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την διαδικασία ολοκλήρωσης του. Μία οντότητα, η οποία διαθέτει ισχυρή εξουσία, αποτελεί ένα κρίσιμο μέγεθος ώστε να αποτελέσει κράτος, καθώς είναι ικανή να κυριαρχεί τόσο στο εσωτερικό της περιβάλλον (κοινωνία και πολίτες), αλλά και στο εξωτερικό περιβάλλον, διασφαλίζοντας την εσωτερική σταθερότητα και την εδαφική ακεραιότητα επί μονίμου βάσεως.

[11] Αρμακόλας Ιωάννης, Ντόκος Θάνος Π., 2013, *Από τα Βαλκάνια στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*, εκδ. Σιδέρης, σελ. 137-139

[12] Κουσκουβέλης Ιωάννης, 2005, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, εκδ. Ποιότητα, σελ. 147-181

3. Το δικαίωμα της «Αυτοδιάθεσης»

Η αρχή της αυτοδιάθεσης εμφανίστηκε ως έννοια, την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου με κύριους εκφραστές αυτής τον πρόεδρο των ΗΠΑ, Wilson και τον ηγέτη των μπολσεβίκων, τον Λένιν. Η συγκεκριμένη έννοια θα άλλαζε χαρακτήρα με το πέρασμα των χρόνων και την αλλαγή των συνθηκών σε διεθνές επίπεδο[13]. Αρχικά, η στόχευση της συγκεκριμένης αρχής είχε διττό πεδίο εφαρμογής. Αφενός στόχευε στην ανεξαρτησία των διαφόρων εθνοτήτων στα πλαίσια της εξωτερικής αυτοδιάθεσης και αφετέρου στο δικαίωμα του κάθε λαού να εκλέγει την μορφή κοινωνίας που του ταιριάζει, σύμφωνα με την εσωτερική αυτοδιάθεση. Έως σήμερα, η έννοια αυτή περιγράφει μία κατάσταση στην οποία μία κρατική οντότητα ασκεί καθολική εξουσία στο εσωτερικό της χωρίς ξένες παρεμβάσεις, ενώ ταυτόχρονα ο λαός έχει δυνατότητα συμμετοχής στην άσκηση εξουσίας[14].

Η έννοια της αυτοδιάθεσης πέρα από τον Ευρωπαϊκό κόσμο, αποτέλεσε σημαντικό κομμάτι της ιστορίας αποαποικιοποίησης στην Αφρικανική ήπειρο. Η παραπάνω αρχή, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην γέννηση οντοτήτων στο διεθνές σύστημα, βασιζόμενες στην ελεύθερη επιλογή του κάθε πληθυσμού στην περιοχή αυτή[15]. Πλέον οι κατεκτημένοι λαοί στις περιοχές αυτές όφειλαν να διεκδικήσουν την πληθυσμιακή και την εδαφική τους ανεξαρτησία, ενώ καθοριστικό ρόλο έπαιξε η έντονη εθνοτική διαφορά μεταξύ των αποίκων και του πληθυσμού της αποικίας. Το παραπάνω σε συνδυασμό με την αδυναμία των μητροπόλεων να ασκούν τον αποτελεσματικό έλεγχο στις αποικίες τους λόγω και της μεγάλης απόστασης που τις χώριζε, ενίσχυσε την ανάγκη για αυτοδιάθεση των λαών εκείνων.

Σημαντικά παραδείγματα ίδρυσης κρατών στα πλαίσια της αυτοδιάθεσης, περιγράφονται από τις συνθήκες ειρήνης έως το 1923, που σηματοδότησαν την ίδρυση κρατών στην Ευρώπη, όπως αυτών της Αλβανίας, της Πολωνίας, της Λιθουανίας κα. Παρόλαυτα, οι περιπτώσεις αυτές συγκριτικά με εκείνες των αποικιών εμφανίζουν σημαντικές διαφορές. Ειδικότερα, η αρχή της αυτοδιάθεσης την περίοδο της αποαποικιοποίησης και μετέπειτα τοποθετείται σε ένα ευρύτερο φάσμα ανεξαρτησίας και όχι απλής ίδρυσης ενός κράτους. Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα

[13] Εμμανουήλ Ρούκουνας, 2021, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, 4η Έκδοση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 26-28

[14] Αλεξάνδρα Αλεξανδρίδου, Αύγουστος 2016, *Η δυναμική εξέλιξη της αρχής της αυτοδιάθεσης*, Κέντρο Διεθνών Στρατηγικών Αναλύσεων, https://kedisa.gr/%CE%B7-%CE%B4%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CE%BE%CE%AD%CE%BB%CE%B9%CE%BE%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AE%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%BF%CE%B4/

[15] Antonio Cassese, μτφρ. Σαριδάκης Γ., Παζαρτζή Φ., 2012, *Διεθνές Δίκαιο*, εκδ. Gutenberg, σελ. 78-79

με ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, «δικαίωμα στην αυτοδιάθεση έχουν οι λαοί εκείνοι που βρίσκονται κάτω από ρατσιστικό ή αποικιακό καθεστώς, κάτω από ξένη στρατιωτική κατοχή ή έχουν ενταχθεί παρά την θέληση τους σε κάποιο κράτος»[16]. Κατά συνέπεια, γίνεται αντιληπτό πως η παραπάνω αρχή εμπεριέχει περισσότερο το δικαίωμα των λαών στην ανεξαρτησία τους και δεν περιγράφει απλώς καταστάσεις ίδρυσης νέων κρατών ή απόσχισης. Από τα παραπάνω προκύπτει η διαπίστωση πως το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση δεν το απολαμβάνουν όλοι οι λαοί ανεξαιρέτως, διότι τότε θα κινδύνευε η σταθερότητα του διεθνούς συστήματος.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, χρήζει αποσαφήνισης το πεδίο εφαρμογής της συγκεκριμένης αρχής. Ο λαός ο οποίος ζει κάτω από ένα αποικιακό ,καθεστώς, ή μη αυτό-διοικούμενο και σε περιοχές όπου γεωγραφικά και πολιτικά είναι διακριτές από το υπόλοιπο έδαφος του διοικητικού κράτους απολαμβάνει τα δικαιώματα: α) ανεξαρτησίας, β) ενσωμάτωσης σε γειτονικό κράτος, γ) επιλογή άλλου πολιτικού καθεστώτος και δ) την σύνδεση με άλλο ανεξάρτητο κράτος. Η χρήση των παραπάνω δικαιωμάτων σαφώς δεν γίνεται ανεξέλεγκτα και περιορίζεται από το ίδιο το διεθνές δίκαιο σε περιπτώσεις όπου αυτές οι πρακτικές απειλούν τις ισορροπίες[17]. Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με την Διακήρυξη του 1970: *«Δεν επιτρέπεται η διατάραξη της εδαφικής ακεραιότητας ενός κράτους που ενεργεί σύμφωνα με τις αρχές των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών και διαθέτει αντιπροσωπευτική κυβέρνηση χωρίς διακρίσεις με βάση την φυλή, το χρώμα ή τις πεποιθήσεις».* Σε συνέχεια των παραπάνω προκύπτει πως το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης μπορεί να ασκηθεί από τους λαούς μόνο σε περιπτώσεις εκείνες όπου δεν απειλείται η εδαφικής ακεραιότητα των κυρίαρχων κρατών. Η μοναδική περίπτωση όπου η εδαφική ακεραιότητα έρχεται σε δεύτερη μύρα είναι εκείνη κατά την οποία ένα σύνολο γίνεται θύμα ακραίων και αδιάκοπων διώξεων, ενώ ταυτόχρονα δεν μπορεί να υπάρξει προοπτική αλλαγής της κατάστασης.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης είναι υποτελές σε μεγάλο βαθμό στην αρχή της «uti possidetis». Κατά την παραπάνω αρχή, τα σύνορα των κρατών που θα προέκυπταν θα έπρεπε να παραμείνουν ίδια με τα προϋπάρχοντα, σε σεβασμό της εδαφικής ακεραιότητας και του απαραβίαστου των συνόρων. Κατά συνέπεια, η αρχή της uti possidetis, προασπίζει την διατήρηση της σταθερότητας, καθιστώντας κάθε αποσχιστικό φαινόμενο, αντίθετο των ιδεών της ίδιας και απειλή για την σταθερότητα του διεθνούς συστήματος.

Ολοκληρώνοντας, γίνεται αντιληπτό πως το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, πέρα από μία θεμελιώδη αρχή του διεθνούς δικαίου, αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι στην ιστορία του διεθνούς συστήματος. Κάθε λαός έχει αναπόσπαστο δικαίωμα στην ανεξαρτησία του, στην αποτροπή παρεμβατικών συμπεριφορών στα εσωτερικά του ζητήματα και ανεπηρέαστη διαμόρφωση της εσωτερικής του κατάστασης. Η αρχή της αυτοδιάθεσης αποτέλεσε όπλο στην προσπάθεια ανεξαρτησίας των λαών, αλλά στην

[16]Εμμανουήλ Ρούκουνας, 2021, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 4η έκδοση, σελ. 27
[17]Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, 2014, *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, 2η Έκδοση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 117-118

συνέχεια τέθηκαν απαραίτητα όρια ως προς την εφαρμογή της. Κατά συνέπεια, σε ένα αναρχικό σύστημα και σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη σημασία που έχει η προστασία του εδάφους ως συντελεστής ισχύος, μία ανεξέλεγκτη χρήση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης θα απειλούσε τα θεμέλια του διεθνούς συστήματος[18].

4. Η αυτοδιάθεση, τα έθνη, ο εθνικισμός και η ρεαλιστική ανωτερότητα.

Η αρχή της αυτοδιάθεσης, σαν έννοια εφαρμοσμένη στο διεθνές σύστημα δεν αποτελεί πεδίο του διεθνούς δικαίου, το οποίο προέκυψε από μία δευτερογενή ανάγκη του τότε συστήματος. Αντιθέτως αποτελεί μία φύσει ανάγκη, η οποία προκύπτει από ένα από τα σημαντικότερα δομικά στοιχεία ενός κράτους, τον λαό. Το συγκεκριμένο δομικό στοιχείο, αποτελούμενο από οντότητες δυσαρεστημένες με την θέση τους στο διεθνές σύστημα, γέννησε ίσως μία από τις σημαντικότερες παραμέτρους στην διαδικασία δόμησης ενός κράτους, την έννοια του έθνους. Τα έθνη πέρα από οποιαδήποτε άλλη θεωρητική προσέγγιση, αποτελούν φαντασιακές κοινότητες και ομάδες, οι οποίες διεκδικούν το δικαίωμα της αναγνώρισής τους ως τέτοιες[19]. Αν αναλογιστεί κανείς πως τα έθνη αποτελούνται από λαούς, οι οποίοι διαθέτουν την δική τους πατρίδα σε ένα συγκεκριμένο κομμάτι εδάφους, γίνεται ευκόλως αντιληπτό, πως η αρχή της αυτοδιάθεσης και η εφαρμογή της αποτελεί τη σφραγίδα στον πολιτικό χαρακτήρα μία εθνικής ιδέας.

Επιπλέον, η διεκδίκηση του συγκεκριμένου δικαιώματος στην αυτοδιάθεση αποτελεί προϊόν του γενικότερου αισθήματος της εθνικότητας και μίας κοινής συλλογικής ταυτότητας, που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη φύση. Άλλωστε, η εθνική ταυτότητα είναι αυτή η οποία εκλογικεύει την συμμετοχή του ανθρώπου σε έναν πόλεμο για την προστασία αυτής και την αντίσταση σε οτιδήποτε «ξένο» την υπονομεύει. Πιο συγκεκριμένα, η εθνική ταυτότητα ενώνει ανθρώπους παρέχοντας συναισθηματικό δεσμό σε έναν άναρχο και ταυτόχρονα ορθολογικό κόσμο, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην διεκδίκηση της αυτονομίας και στην δυνατότητα επιλογής ενός λαού μίας ανεπηρέαστης διακυβέρνησης του.

Ταυτόχρονα με την επιθυμία μίας οντότητας για της εθνικό της χαρακτηρισμό, την εποχή της νεωτερικότητας εμφανίζεται ένα δόγμα με καθολικό χαρακτήρα που ερμηνεύει το δικαίωμα κάθε έθνους στην αυτονομία του. Πρόκειται για τον εθνικισμό, κατά τον οποίο, η μοίρα των εθνών ορίζεται από τα ίδια τα έθνη ανεπηρέαστα, υπερτονίζοντας το δικαίωμα τους στην αυτοδιάθεση[20]. Επιπλέον, ο

[18] Ιωάννης Κουσκουβέλης, 2005, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, εκδ. Ποιότητα, σελ. 147-181
β
[19] Rod Hague, Martin Harrop, 2011, *Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση,* μτφ. Γιώργος Χρηστίδης, εκδ. Κριτική, σελ. 55-56
[20] Rod Hague, Martin Harrop, 2011*, Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση*, μτφ. Γιώργος Χρηστίδης, εκδ. Κριτική, σελ. 58-59

εθνικισμός περιγράφει την επιθυμία για μία συλλογική πολιτική έκφραση στα πλαίσια της εξέλιξης και της επιβίωσης ενός έθνους. Το παραπάνω μπορεί να επιτευχθεί με την ένωση όλων των μελών ενός έθνους στα πλαίσια της ανεξαρτησίας τους είτε με την μορφή ένωσης, είτε με τη ίδρυση μέσω της αυτονομίας ενός κράτους[21]. Συνεπώς προκύπτει, πως η αρχή της αυτοδιάθεσης, η έννοια του έθνους και η ιδεολογία του εθνικισμού είναι αλληλένδετα με την παρουσία των παραπάνω να αποτελεί κύρια προϋπόθεση για την επιβίωση των υπολοίπων. Η δημιουργία των εθνών και η αρχή της αυτοδιάθεσης αποτελούν πέρα από κάθε αμφιβολία την κανονιστική εφαρμογή της ιδεολογίας του εθνικισμού.

Η διαμόρφωση του σημερινού διεθνούς συστήματος είναι προϊόν έντονων και αιματηρών πολέμων οι οποίοι αφορούσαν την εθνική αυτοδιάθεση που διεκδικούσαν οι τότε αδικημένοι δρώντες. Οι τότε συγκρούσεις διακρίνονταν πέρα από κάθε αμφιβολία από ένα έντονο εθνοτικό ή αποσχιστικό στοιχείο, γεγονός που οφείλει σε μεγάλο βαθμό την ύπαρξη του στο δόγμα του εθνικισμού. Το συγκεκριμένο δόγμα υποστηρίζει καθολικά πως η οποιαδήποτε εθνική οντότητα οφείλει να συμπίπτει και με μία κρατική οντότητα, κάτι που ερμηνεύει τον μεγάλο αριθμό πολεμικών συγκρούσεων. Ο εθνικισμός συνέπεσε ιστορικά και ταυτίστηκε με την λαϊκή κυριαρχία. Συνεπώς, ο εθνικισμός παρά την καταστροφή που τον ακολούθησε, κατάφερε να εδραιωθεί ως η μεγαλύτερη σε εύρος συλλογική ταυτότητα που είναι σε θέση να αποκτήσει κρατική οντότητα[22].

Στο σημείο αυτό οφείλει να γίνει ένα διαχωρισμός της καθολικής ταύτισης του εθνικισμού από το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση και την δημιουργία κρατών. Η αλόγιστη άνοδος και «εκμετάλλευση» του εν λόγω δόγματος οδήγησε στην εμφάνιση αποσχιστικών συμπεριφορών στο διεθνές σύστημα, κάτι που αντιβαίνει στο διεθνές δίκαιο. Παρατηρήθηκαν περιπτώσεις κατά τις οποίες μειοψηφικές ομάδες εντός ενός κράτους, ορμώμενες από τον «αποσχιστικό εθνικισμό» επιχείρησαν μέσω της συγκεκριμένης διαδικασίας να δημιουργήσουν κράτος στα πλαίσια της μονομερούς αυτοδιάθεσης. Κάτι τέτοιο καθίσταται εφικτό μόνο στις περιπτώσεις όπου το κράτος στο οποίο ζουν συμφωνήσει σε αυτή την διαδικασία. Σε αντίθετη περίπτωση και ως συνέπεια της διαφωνίας του κύριου κράτους με την μειοψηφική ομάδα, η οποιαδήποτε αποσχιστική συμπεριφορά παραβιάζει το διεθνές δίκαιο και την αρχή της εθνικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας, αλλά και την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Επιπλέον, πέρα από οποιαδήποτε αποσχιστική συμπεριφορά, η αναγνώριση μίας αποσχιστικής οντότητας δεν είναι επιτρεπτή από το διεθνές δίκαιο, ενώ ταυτοχρόνως αποτελεί επέμβαση στα εσωτερικά ενός κράτους. Το διεθνές δίκαιο επιθυμεί την επίλυση εθνοτικών συγκρούσεων σε άμεση συνάρτηση με τον σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και με την καθιέρωση ειδικών μειονοτικών δικαιωμάτων για τις μειονότητες της περιοχής.

[21] Ηρακλείδης, Α., 2015. *Έθνος, εθνικισμός, αυτοδιάθεση*, εκδ. Κάλλιπος, σελ 149-150
[22] Ηρακλείδης, Α., 2015. *Έθνος, εθνικισμός, αυτοδιάθεση*, εκδ. Κάλλιπος, σελ 149

Το φαινόμενο του αποσχιστικού εθνικισμού μπορεί να θεωρείται μη αποδεκτό από το σύνολο της διεθνούς κοινότητας, ωστόσο συναντά πεδίο εφαρμογής κυρίως μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Χαρακτηριστικά παραδείγματα απόσχισης αποτελούν η αποδοχή της ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και της Κροατίας το 1991-1992 από την Γιουγκοσλαβία, της Ερυθραίας από την Αιθιοπία το 1993, τα γεγονότα που προηγήθηκαν και ακολούθησαν της επέμβασης του ΝΑΤΟ στη Σερβία στα πλαίσια ανθρωπιστικής επέμβασης την ίδια δεκαετία, οδηγώντας το Κόσσοβο το 2008 στην ανακήρυξη ανεξαρτησίας (η οποία αναγνωρίζεται από 108 κράτη) και της ανεξαρτησίας του Μαυροβουνίου ύστερα από δημοψήφισμα το 2006[23]· περιπτώσεις που θα αναλυθούν παρακάτω.

Για όλες τις παραπάνω περιπτώσεις και σε ένα γενικότερο πλαίσιο ερμηνείας των φαινομένων αυτών, η θεωρητική προσέγγιση του ρεαλισμού εξηγεί με τον πλέον ιδανικό τρόπο τις αιτίες εκδήλωσης αυτών των τάσεων ανά τους καιρούς. Σύμφωνα με την ρεαλιστική θεωρία, η αναρχία που χαρακτηρίζει το διεθνές περιβάλλον, η επιδίωξη της ισχύος και το αίσθημα ανασφάλειας που διέπει του δρώντες αυτού του συστήματος, αποτελεί την πηγή του κακού, με τον πόλεμο σε ένα τέτοιο περιβάλλον να είναι πιθανός[24]. Οι μειονοτικές ομάδες με το αίσθημα ανασφάλειας, αλλά και της ταυτόχρονης επιθυμίας τους να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους και την ασφάλεια τους μέσω της δημιουργίας κράτους, υιοθετούν ορθολογικές πρακτικές. Τα έθνη-κράτη αποτελούν τους πιο σημαντικούς παράγοντες στην διεθνή σκηνή, γεγονός που ερμηνεύει την ανάδειξη του εθνικισμού στο σημαντικότερο δόγμα στην προσπάθεια γέννησης ενός κράτους από εθνοτικές ομάδες. Με λίγα λόγια η υπέρτατη μορφή ισχύος που μπορεί να αποκτήσει μία εθνοτική ομάδα, η οποία θα είναι ταυτόσημη της ένταξης της στην διεθνή σκακιέρα, είναι η αναγνώριση της ύπαρξης της σε ένα αναγνωρισμένο και ανεξάρτητο κράτος[25].

Οι περιπτώσεις δημιουργίας κρατών, είτε ως αποτέλεσμα της αρχής της αυτοδιάθεσης είτε αποσχιστικών συμπεριφορών, αποτελούν μία δεδομένη πραγματικότητα και περιγράφουν την κανονιστική ερμηνεία των προαναφερθέντων. Οι συγκεκριμένες συνθήκες που οδήγησαν σε αυτά τα αποτελέσματα προϋπάρχουν του αποτελέσματος και τα νέα δεδομένα που προέκυψαν δεν αποτελούν τίποτα περισσότερο από μία δεδομένη συνθήκη. Η «ανωτερότητα» του ρεαλισμού έγκειται ακριβώς σε αυτό το δεδομένο και επιβεβαιώνεται σε κάθε έκφανση αντίστοιχων περιπτώσεων. Με απλά λόγια και σύμφωνα με την ρεαλιστική θεωρία οι συνθήκες που υπήρχαν πριν την επίσημη γέννηση ενός κράτους θα οδηγούσαν αναπόφευκτα στο συγκεκριμένο αποτέλεσμα, ενώ τα δεδομένα που προκάλεσαν τα παραπάνω δημιούργησαν μία πραγματικότητα της οποίας απέμενε η επιβεβαίωση. Άλλωστε το διεθνές δίκαιο και αρχές του είναι δημιούργημα των ίδιων των κρατών και όχι μιας ανώτερης δύναμης που τα ελέγχει. Συνεπώς το ίδιο το διεθνές δίκαιο σε περιπτώσεις

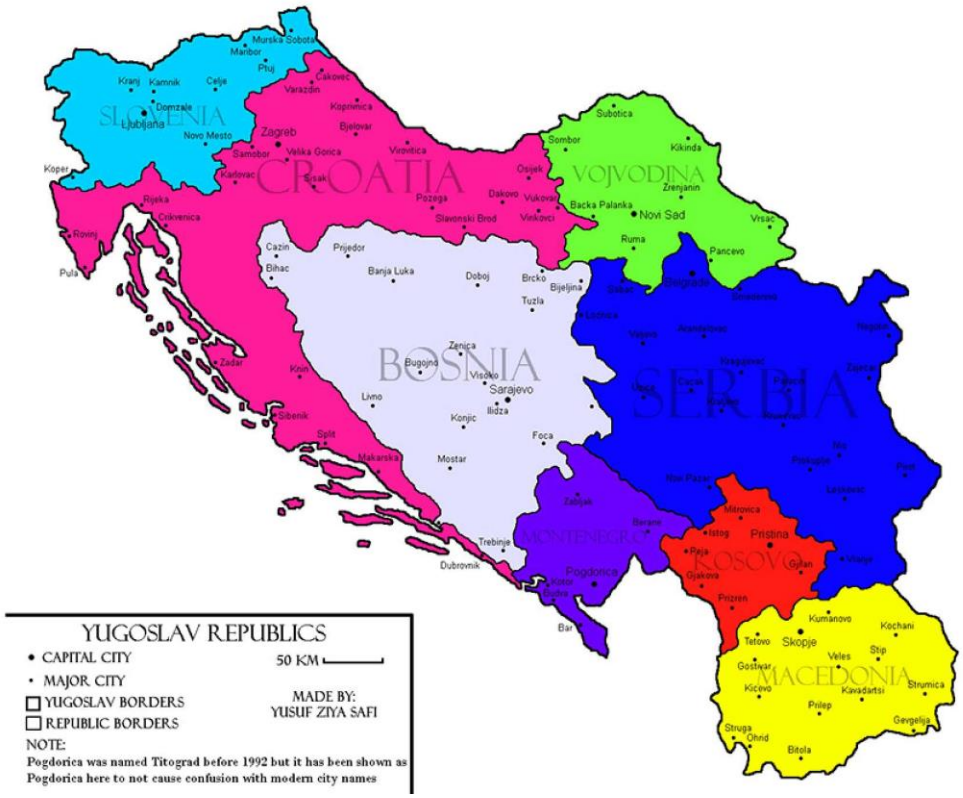
[23] Ηρακλείδης, Α., 2015. *Έθνος, Εθνικισμός, Αυτοδιάθεση*, εκδ. Κάλλιπος, σελ. 164-165
[24] Υφαντής Κώστας, 2012, *Διεθνής Πολιτική Θεωρία- η γοητεία του ρεαλιστικού λόγου*, εκδ. Σιδέρης, σελ. 125-129
[25] Κουσκουβέλης Ηλίας, 2005, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, εκδ. Ποιότητα, σελ. 58-62

όπου τα συμφέροντα των κρατών συγκρούονται με τις αρχές του, σε δεδομένες καταστάσεις και αμετάβλητες είναι αδύνατο να επέμβει και να τις αλλάξει. Προκύπτει λοιπόν το συμπέρασμα πως τα συμφέροντα των δρώντων του διεθνούς συστήματος αποτελούν την μέγιστη προτεραιότητα και υπερισχύουν του διεθνούς δικαίου σε περιπτώσεις όπου αυτά απειλούνται και ιδιαίτερα σε καταστάσεις όπου απειλούνται τα συμφέροντα ισχυρών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^{Ο} : Η ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ ΚΑΙ Η ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

1. Η Γιουγκοσλαβία

Α. Πως φτάσαμε στην διάλυση

Πηγή: The National WWII Museum

Στην σύγχρονη ιστορία της Νοτιοανατολικής Ευρώπης τα δύο σημαντικότερα γεγονότα που αφορούν το διεθνές δίκαιο, αποτελούν η έκρηξη του εμφυλίου πολέμου στη Γιουγκοσλαβία και η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Τα δημοψηφίσματα στις γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες ή στα βαλτικά κράτη το 1990, έδειχναν πως θα προέκυπτε μία κατάσταση μεταβολής των μέχρι τότε δεδομένων στις περιοχές αυτές, με την διεθνή κοινότητα να είναι σαφώς αντίθετη σε οποιαδήποτε αποσχιστική τάση στις περιοχές αυτές. Όταν, όμως, η Σλοβενία και η Κροατία ενεπλάκησαν βίαια με την κεντρική ομοσπονδιακή γιουγκοσλαβική κυβέρνηση, τότε η Κοινότητα άρχισε να ενθαρρύνει το διάλογο στο θέμα της συνταγματικής κρίσης, στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δημοκρατικών αρχών, γεγονός που φανερώνει πως

και η ίδια έβλεπε, ότι η μέχρι τότε συνθήκες θα άλλαζαν χωρίς η ίδια να μπορεί να πράξει για το αντίθετο[26].

Ειδικότερα, από το 1918 και την ίδρυση του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων, ο ηγεμονικός ρόλος της Σερβίας και η ιδεολογία του «μεγαλοσερβισμού» είχε ως αποτέλεσμα να αναπτυχθεί σαν αντίρροπη δύναμη η ιδεολογία του «γιουγκοσλαβισμού» από την πλευρά των Κροατών και των Σλοβένων. Πιο συγκεκριμένα, τόνιζαν την ισότητα μεταξύ Σέρβων και Κροατών[27]. Ο Πρώτος Παγκόσμιος έφερε στο προσκήνιο και επίσημα τις πρώτες αντιθέσεις. Από την μία μεριά οι Σέρβοι επιθυμούσαν την ίδρυση ενός μεγαλοσερβικού κράτους με την προσάρτηση των περιοχών της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, της Δαλματίας, του Μαυροβουνίου, της Σλαβονίας και της Βοϊβοδίνας, ενώ από την άλλη οι Κροάτες επιθυμούσαν την δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους και την ένωση μαζί τους των περιοχών της Δαλματίας και της Σλαβονίας στα πλαίσια ενός νοτιοσλαβικού κράτους. Η έκβαση του πολέμου και η επιθυμία των Ιταλών να προσαρτήσουν περιοχές του άμεσου ενδιαφέροντος στων δύο πλευρών, οδήγησε τον Δεκέμβριο του 1918 στην ανακήρυξη της δημιουργίας του βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων θέτοντας προς το παρών σε παύση τα σχέδια των Κροατών, με το νέο κράτος να χαρακτηρίζεται ως ένας λαός με τρία ονόματα[28].

Η ψήφιση του συντάγματος του νέου αυτού κράτους, αποτέλεσε το νέο πεδίο αντιπαράθεσης των δύο πλευρών. Από την μία μεριά υποστηριζόταν μιας μορφής ομοσπονδιακού συντάγματος στα πλαίσια μιας βάσης τριών κρατών, των Σέρβων, των Κροατών και των Σλοβένων· ενώ από την σέρβικη πλευρά κυριαρχούσε η επιθυμία ενός συγκεντρωτικού συντάγματος κατά το οποίο Σέρβοι, Κροάτες και Σλοβένοι αποτελούν τρεις φυλές του ίδιου λαού. Η νίκη των δεύτερων και η ψήφιση του συγκεντρωτικού συντάγματος, σε συνδυασμό με το «σύνδρομο του νικητή» που χαρακτήριζε τους Σέρβους με το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, είχε ως αποτέλεσμα το νέο αυτό κράτος να στελεχωθεί σε σημαντικές θέσεις κατά κύριο λόγο από Σέρβους, ενώ και στην εκπαίδευση η σέρβικη ιστορία υπερίσχυε έναντι των υπολοίπων[29].

Σε αυτή την νέα τάξη πραγμάτων ήταν προφανές πως οι δυσαρεστημένοι από το αποτέλεσμα, με κάθε ευκαιρία επρόκειτο να έδειχναν την έντονη αντίθεση τους στο ισχύον καθεστώς. Κατά κύριο λόγο η Κροατική πλευρά, σε συνεργασία με τους Σλοβένους, έκανε έναν αγώνα κατά του Βελιγραδίου, τονίζοντας τις πολιτισμικές αντιθέσεις με τους Σέρβους. Υποστήριζαν την διαφορετικότητα τους εκφράζοντας το

[26] Ροζάκης Χρήστος, 2017, *Η αυτοδιάθεση των λαών και η αναγνώριση των κρατών: Αναμοχλεύοντας δύο παραδοσιακούς όρους του Διεθνούς Δικαίου στην ευρωπαϊκή κρίση*, εκδ. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, σελ. 10-11

[27] Σπυρίδων Σφέτας, 2011, *Εισαγωγή στην Βαλκανική Ιστορία, από τον Μεσοπόλεμο στην λήξη του Ψυχρού Πολέμου*, Β΄ Τόμος, εκδ. Βάνιας, σελ.33-34

[28] Fred Singleton, 1985, *A Short History of the Yugoslav Peoples,* Cambridge University Press, σελ. 131-157

[29] Σφέτας Σπυρίδων, 2011, *Εισαγωγή στην Βαλκανική Ιστορία, από τον Μεσοπόλεμο στην λήξη του Ψυχρού Πολέμου*, Β΄ Τόμος, εκδ. Βάνιας, σελ, 35-44

μεγαλύτερο συναισθηματικό δέσιμο τους με την Δύση, παρά με τους βάρβαρους σλάβους, ζητώντας με αυτόν τον τρόπο διοικητική και οικονομική αυτονομία.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ενέτεινε τις αντιθέσεις στο εσωτερικό της Γιουγκοσλαβίας, με την άρνηση των Κροατών και των Σλοβένων να αμυνθούν για αντίσταση, να δείχνει πως το μέλλον της Γιουγκοσλαβίας θα άλλαζε ριζικά με το τέλος του πολέμου. Παράλληλα οι αντιθέσεις αυτές έλαβαν πιο επιθετικό χαρακτήρα με την δράση των Ουστάσε, ενός κροατικού φασιστικού-επαναστατικού κινήματος, στα πλαίσια ενός ανεξάρτητου κράτους της Κροατίας, το οποίο ουσιαστικά ήταν γερμανικό προτεκτοράτο, η οποία χαρακτηρίστηκε από εγκλήματα κατά των Σέρβων, ενώ ταυτόχρονα επεδίωκε την ουσιαστική ανεξαρτησία της Κροατίας μετά τον πόλεμο[30].

Το τέλος του πολέμου και η αποτυχία της κρατικής ολοκλήρωσης των Κροατών, έφερε το 1946 ένα νέο σύνταγμα σοβιετικού τύπου, με πρωθυπουργό τον Τίτο. Με τον Τίτο στην εξουσία, η Γιουγκοσλαβία μετατράπηκε σε ένα σοσιαλιστικό κράτος κατά το οποίο κάθε δημοκρατία είχε το δικό της σύνταγμα και πολιτική οργάνωση, παραμένοντας ωστόσο κομμάτι της μεγαλύτερης οντότητας της Γιουγκοσλαβίας[31]. Παρά τις όποιες αυτονομίες, οι αντιπαραθέσεις συνέχιζαν σε μεγάλο βαθμό και σε κάθε έκφανση του κράτους. Υπήρχαν έντονες οικονομικές διαφορές, ενώ ταυτόχρονα από την πλευρά των Σλοβένων υπήρχε η πεποίθηση πως η Γιουγκοσλαβία αποτελεί ένα προσωρινό δημιούργημα το οποίο εξελικτικά θα κατέρρεε λόγω των έντονων αυτών διαφορών[32]. Η άμεση επιδίωξη των Σλοβένων και των Κροατών ήταν η ανάπτυξη της δικής τους βιομηχανίας με την σταδιακή οικονομική αποκέντρωση και την υπονόμευση του σέρβικου συγκεντρωτισμού.

Το σύνταγμα του 1974 χαρακτηρίζεται ως το πλέον φιλελεύθερο στην πορεία της Γιουγκοσλαβικής ιστορίας. Η αποκέντρωση ήταν σαφώς πιο έντονη με πολιτικές και οικονομικές αυτονομίες, με πιο χαρακτηριστικό στοιχείο να αποτελεί η νέα αρχή της «εκ περιτροπής Προεδρίας». Σύμφωνα με αυτή την αρχή, μία διαφορετική ομοσπονδιακή Δημοκρατία, θα ασκούσε προεδρικά καθήκοντα κάθε χρόνο. Παρόλαυτα, το χάσμα σε όλους τους τομείς ήταν πιο έντονο, η οποιαδήποτε αυτονομία χρεοκόπησε, ενώ τα εθνικιστικά αισθήματα σε κάθε έθνος της ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας γινόντουσαν πιο έντονα.

Ο θάνατος του Τίτο οδήγησε σε ένα κενό παρουσίας μιας ισχυρής προσωπικότητας στην εξουσία, με την διαδοχή του από τον Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς να αποτελεί την ταφόπλακα στο όποιο φιλελεύθερο καθεστώς υπήρχε. Την περίοδο του Μιλόσεβιτς ενισχύθηκε η σέρβικη εθνικιστική πολιτική, με την προσάρτηση περιοχών της Κροατίας και της Βοσνίας όπου κατοικούσαν πλειοψηφικά σέρβοι και την κατάργηση

[30] Σφέτας Σπυρίδων, 2011, *Εισαγωγή στην Βαλκανική Ιστορία, από τον Μεσοπόλεμο στην λήξη του Ψυχρού Πολέμου*, Β΄ Τόμος, εκδ. Βάνιας, σελ 220-227
[31] V. Stanković Pejnovic, 2010, *Raspad Jugoslavije*, Κροατία, σελ. 56-57, https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=195301
[32] Σφέτας Σπυρίδων, 2011, *Εισαγωγή στην Βαλκανική Ιστορία, από τον Μεσοπόλεμο στην λήξη του Ψυχρού Πολέμου*, Β΄ Τόμος, εκδ. Βάνιας, σελ. 438-441

της μέχρι τότε αυτονομίας του Κοσσόβου. Ο νέος ηγέτης εμφανίστηκε ως προστάτης των συμφερόντων της σερβικής κοινότητας στο Κοσσυφοπέδιο, ενώ παράλληλα επιθυμούσε να επαναφέρει στο κράτος τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα του παρελθόντος ενισχύοντας τον ρόλο της Σερβίας[33].

Πιο συγκεκριμένα, ο Μιλόσεβιτς επεδίωκε τον περιορισμό της αυτονομίας των ομοσπονδιών στα ζητήματα ασφάλειας, άμυνας, δικαιοσύνης και εξωτερικής πολιτικής. Το φθινόπωρο του 1988 επιχείρησε να περάσει τις αλλαγές αυτές, όμως συνάντησε έντονες αντιδράσεις από την πλευρά της Κροατίας και της Σλοβενίας. Επιπλέον, ο Μιλόσεβιτς κατάφερε μέσα σε ένα χρόνο να ενώσει το σερβικό λαό σε εθνική βάση, να δημιουργήσει ένα κόμμα ισχυρό, και να έχει απόλυτη επιρροή στον Τύπο. Παράλληλα ενεπλάκη στα ζητήματα διακυβέρνησης των ομοσπονδιών με έντονο το σέρβικο στοιχείο, ρίχνοντας τις κυβερνήσεις στο Μαυροβούνιο και στο Κοσσυφοπέδιο, τοποθετώντας πιστά σε αυτόν στελέχη. Σαφώς οι αντιδράσεις ήταν έντονες, με την περίπτωση του Κοσσόβου να παρατηρούνται αιματηρά γεγονότα από τις αντιδράσεις των αλβανών, οι οποίοι έδωσαν και θρησκευτικό χαρακτήρα στην υπόθεση, βεβηλώνοντας ορθόδοξους ναούς[34].

Η κατάρρευση του κομμουνισμού στην Σλοβενία και στην Κροατία στις εκλογές του 1990 είχε αναδείξει την δυσλειτουργία των οργάνων, ενώ είχε ως αποτέλεσμα την αναζωπύρωση του κροατικού εθνικισμού, με το χάσμα μεταξύ άλλων ανάμεσα στις δημοκρατίες να μεγαλώνει. Η νέα αυτή κατάσταση δημιούργησε εστίες απόσχισης στις ομοσπονδίες, με την Σλοβενία να αποτελεί την πρώτη δημοκρατία, η οποία προχώρησε σε δημοψήφισμα σχετικά με την απόσχιση της από την Γιουγκοσλαβία[35]. Η Κροατία από την πλευρά της, με την ανάδειξη του Τούτζμαν ως νέου της ηγέτη, τάχθηκε υπέρ μια νέας συνομοσπονδίας, υπέρ των δικαιωμάτων του κροατικού λαού και κατά του σερβικού επεκτατισμού. Ο ίδιος πρότεινε να υπάρχει ξεχωριστός στρατός ξηράς για κάθε ομοσπονδία, την παρουσία ενός κοινού ομοσπονδιακού ναυτικού, ενός κοινού νομίσματος, μιας κοινής τράπεζας και την δημιουργία τελωνειακής ένωσης. Η οποιαδήποτε αποτυχία εφαρμογής και αποδοχής αυτών των προτάσεων από τις άλλες δημοκρατίες θα οδηγούσε αναπόφευκτα στην δημιουργία ενός ανεξάρτητου κράτους[36].

Όσον αφορά την Σερβία, στις εκλογές του 1990 το πρόγραμμα του εκλεγέντα Μιλόσεβιτς περιλάμβανε, τουλάχιστον φαινομενικά, τη διατήρηση της ομοσπονδίας και της ενότητα του σερβικού λαού. Μετά την ψήφιση του νέου συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο ελευθερίες που είχαν δοθεί στο Κοσσυφοπέδιο και τη Βοϊβοντίνα καταργούνταν, ο Μιλόσεβιτς εφάρμοσε ειδικά μέτρα σε αυτές τις

[33] S. P. Ramet, *Balkan Babel:The Disintegration of Yugoslavia from the Death Of Tito*, 4η Εκδ. Εκδ. Routledge, σελ 37

[34] J.R. Lampe, 1996, *Yugoslavia as History:Twice There Was a Country*, Campbridge University Press, σελ. 345-352

[35] C. Bennett, 1995, *Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences*, Hurst Company, London, σελ. 138

[36] L. J. Cohen, Broken Bonds, 1995, *Yugoslavia' s Disintergration and Balkan Politics in Transition*, Westview Press, United States of America, σελ. 96-98

περιοχές, με τις αντιδράσεις των υπόλοιπων δημοκρατιών εκτός του Μαυροβουνίου να είναι εναντίον του. Επιπλέον, στην Βοσνία Ερζεγοβίνη οι εκλογές, στις οποίες συμμετείχαν εθνικιστικά κόμματα και των Σέρβων και των Κροατών και των Βόσνιων Μουσουλμάνων, ανέδειξαν νικητές τους τελευταίους με πρόεδρο τον Αλία Ιζετμπέγκοβιτς. Κατά την προεκλογική περίοδο, οι τρεις παρατάξεις δήλωναν ότι θα συνεργαστούν με σκοπό την προστασία της Δημοκρατίας, κάτι το οποίο μετά τις εκλογές αποδείχθηκε ουτοπικό, με τις εντάσεις να οδηγούν στον αιματηρό πόλεμο του 1992[37]. Οι Σέρβοι όντας δυσαρεστημένοι λόγω των αποσχιστικών τάσεων των Κροατών και των μουσουλμάνων από τη Γιουγκοσλαβία, στις 24 Οκτωβρίου 1991 εγκατέλειψαν το βοσνιακό κοινοβούλιο και ίδρυσαν το Κοινοβούλιο των Σέρβων της Βοσνίας αυξάνοντας την ένταση, με τους Κροάτες να πράττουν το ίδιο, ιδρύοντας την Κροατική Δημοκρατία της Ερζεγοβοσνίας.

Η αποτυχία των διαπραγματεύσεων για ειρηνική επίλυση των διαφορών εντός της ομοσπονδίας, σε συνδυασμό με τις απειλές των Σέρβων κατά Κροατών και Βόσνιων, αλλά και οι εκατέρωθεν εντάσεις, έδειχναν πως ο πόλεμος αποτελούσε μία αναπόφευκτη έκβαση. Ο αμυντικός εξοπλισμός και η δημιουργία πολιτοφυλακής από την πλευρά των Σλοβένων και των Κροατών προκάλεσε την έντονη αντίδραση του Μιλόσεβιτς. Από την άλλη μεριά, στις περιοχές αυτές όπου το σέρβικο στοιχείο ήταν αρκετά έντονο κυριαρχούσε ένα κλίμα φόβου και απειλής, ενώ παράλληλα παρατηρήθηκαν αρκετά τοπικά επεισόδια συγκρουσιακού χαρακτήρα στις περιοχές της Σλαβονίας, της Κράινας και της Βοσνίας Ερζεγοβίνης[38]. Κατά συνέπεια, η Σλοβενία αποφάσισε με την μορφή δημοψηφίσματος τον Μάιο του 1991, την απόσχιση της από την Γιουγκοσλαβία, ενώ την συγκεκριμένη απόφαση ακολούθησε και η Κροατία.

Β. Η αναπόφευκτη έκρηξη του πολέμου

Μετά τις εκατέρωθεν ανακηρύξεις απόσχισης, εκδηλώθηκαν οι πρώτες επίσημες εστίες έντασης στην ιστορία του Γιουγκοσλαβικού πολέμου. Η Σλοβενία οργανώθηκε στρατιωτικά, με τον ομοσπονδιακό στρατό να αντιδρά κινούμενος προς τα σλοβενικά σύνορα. Οι εχθροπραξίες διήρκεσαν δέκα μέρες, με την παρέμβαση της ΕΕ στις δύο πλευρές να είχε ως αποτέλεσμα την υπογραφή συμφωνίας, κατά την οποία η διαδικασία αποχώρησης της Σλοβενίας από την ομοσπονδία να γινόταν σε βάθος

[37] Magnus Bjarnason, 2001, *The War and War-Games in Bosnia and Herzegovina from 1992 to 1995, The main events, disagreements and arguments, resulting in a "de facto" divided country,* σελ. 11-14, https://www.nato.int/acad/fellow/99-01/bjarnason.pdf

[38] C. Bennett, 1995, *Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences*, Hurst Company, London, σελ. 149

τριών μηνών, κατά τους οποίους θα αποχωρούσε σταδιακά ο ομοσπονδιακός στρατός από την περιοχή[39].

Στην περίπτωση της Κροατίας η βασικότερη αιτία του πολέμου ήταν η αντίδραση των Σέρβων της Κροατίας στην απόσχιση από τη Γιουγκοσλαβία, γεγονός που τους καθιστούσε πλέον μειονότητα, λόγω της εν λόγω απόφασης για απόσχιση της 1991. Οι διενέξεις ξεκίνησαν το ίδιο έτος, όπου οι σέρβικες μειονότητες σε συνεργασία με τον γιουγκοσλαβικό στρατό κινήθηκαν κατά των Κροατών. Ακολούθησαν βομβαρδισμοί σε πόλεις της Κροατίας από Σέρβους, καθώς και εισβολή σε κροατικά εδάφη με βίαιες ενέργειες κατά πολιτών. Την παύση του πολέμου το 1992 και την απόφαση για αποχώρηση του Γιουγκοσλαβικού στρατού την διαδέχθηκε η τελική φάση των εχθροπραξιών το 1995. Σε αυτή την περίοδο η πολεμική επιχείρηση της Κροατίας είχε ως στόχο την κατάληψη περιοχών που είχαν καταλάβει οι Σέρβοι, όπως αυτή της Κράινας, η οποία μέχρι τότε αναγνωριζόταν ως «Σέρβικη Δημοκρατία της Κράινας» προκαλώντας μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών από την περιοχή αυτή[40]. Οι συγκρούσεις στην περιοχή αυτή σταμάτησαν οριστικά πλέον στα μέσα Οκτωβρίου στις 14 Δεκεμβρίου 1995 με την υπογραφή της συμφωνίας του Ντέιτον.

Ο πόλεμος στην Βοσνία θεωρείται ως ο πιο καταστροφικός πόλεμος στην Γιουγκοσλαβική ιστορία και ταυτόχρονα μία από τις πιο ανελέητες εθνικο-θρησκευτικές συγκρούσεις την μεταπολεμική περίοδο. Το στοιχείο που καθιστά ιδιαίτερη την περίπτωση της Βοσνίας Ερζεγοβίνης, είναι η πολυεθνικότητα της, σε συνδυασμό με την παρουσία τόσο ορθόδοξου, όσο και μουσουλμανικού στοιχείου. Οι εντάσεις στην περίπτωση της Βοσνίας έλαβαν επίσημο χαρακτήρα με την διενέργεια δημοψηφίσματος αναφορικά με την απόσχιση και την ανεξαρτησία της Βοσνίας από την ομοσπονδία, χωρίς την συμμετοχή των Σέρβων. Ακολούθησαν μάχες στο Σαράγιεβο με έντονες βαρβαρότητες και την πολιορκία της πόλης από τον γιουγκοσλαβικό στρατό. Οι σερβοβοσνιακές δυνάμεις κατέλαβαν αρχικά μεγάλο μέρος της ανατολικής Βοσνίας, ενώ ακολούθησαν μαζικές εκκαθαρίσεις μουσουλμάνων και Κροατών, στέλνοντας τους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης[41].

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στην περίπτωση του πολέμου στην Βοσνία, είναι πως στα πρώτα του στάδια υπήρχε συμμαχία μεταξύ των Κροατών και των Βόσνιων μουσουλμάνων κατά των σερβοβόσνιων. Ωστόσο, η επιθυμία των Κροατών για την ένωση των περιοχών πού ήλεγχαν με την Κροατία και αντίθετα η προσπάθεια των Βόσνιων Μουσουλμάνων να διατηρήσουν όσο περισσότερο έδαφος υπό τον έλεγχο τους, οδήγησε σε ρήξη, φέρνοντας τις δύο πλευρές σε σύγκρουση. Τον Φεβρουάριο του 1994, με την πρωτοβουλία των ΗΠΑ, οι δύο πλευρές υπέγραψαν το Σύμφωνο της

[39] Χ. Παπασωτηρίου, 1994, *Τα Βαλκάνια μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, σελ. 123

[40] Diana Johnstone, 2003, *FOOLS' CRUSADE Yugoslavia, NATO and Western Delusions*, Monthly Review Press, http://www.swans.com/library/art9/herman10.html

[41] A. Pavkovic, 2000, *The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism and War in the Balkans*, St. Martin's Press, New York, σελ. 162

Ουάσινγκτον, κατά το οποίο οι δύο πλευρές έγιναν σύμμαχοι για το υπόλοιπο του πολέμου[42].

Ο πόλεμος συνεχίστηκε στις υπόλοιπες περιοχές της Βοσνίας, στην προσπάθεια των Σέρβων να ελέγξουν περισσότερες περιοχές. Χαρακτηριστικό είναι πως στο επίκεντρο της Δύσης βρισκόντουσαν οι μάχες και οι πρακτικές των Σέρβων και όχι τόσο των Κροατών, γεγονός που οδήγησε το ΝΑΤΟ να προειδοποιήσει τις σερβοβοσνιακές δυνάμεις με επέμβαση. Η εμπλοκή των ΗΠΑ στον πόλεμο, στο πλευρό της Κροατίας αποτέλεσε την ταφόπλακα στις προσπάθειες της αντίπαλης πλευράς. Η αντεπίθεση της περιόδου του 1995 και οι νίκες των Βόσνιων είχαν ως αποτέλεσμα την εκδίωξη των Σέρβων από περιοχές που είχαν ήδη καταλάβει, αλλά και την επιτυχημένη προσπάθεια των Σέρβων να ελέγξουν περιοχές που μέχρι τότε ήλεγχε ο ΟΗΕ. Η κατάληψη της περιοχής της Σρεμπρένιτσα και οι μαζικές εκτελέσεις αποτελούν τις πλέον αιματηρές πρακτικές του γιουγκοσλαβικού πολέμου. Η απάντηση της Δύσης και πιο συγκεκριμένα του ΝΑΤΟ ήταν ο βομβαρδισμός σημαντικών σέρβικων εγκαταστάσεων, με τους δεύτερους να χάνουν στην εξέλιξη του πολέμου σημαντικές περιοχές από Κροάτες και Βόσνιους[43].

Η αναζήτηση λύσης κρίθηκε επιτακτική, με τις αντιμαχόμενες πλευρές να καταλήγουν στην «Συμφωνία του Ντέιτον», σύμφωνα με την οποία αποφασίστηκε ο διαχωρισμός της Βοσνίας – Ερζεγοβίνης[44]. Ως συνέπεια των παραπάνω, το 51% θα αποτελούσε τον Κροατο-Μουσουλμανικό τομέα, με την ονομασία Ομοσπονδία της Βοσνίας - Ερζεγοβίνης που είχε δημιουργηθεί τον Ιανουάριο του 1994, και το υπόλοιπο 49% θα αποτελούσε τον τομέα της Σερβικής Δημοκρατίας. Ως αποτέλεσμα του πολέμου, στα πλαίσια της επίτευξης των στόχων της κάθε πλευράς, είναι σαφές πως καμία από τις τρείς πλευρές δεν ήταν απόλυτα ικανοποιημένη με τη Συνθήκη του Ντέιτον. Από την μία πλευρά οι Μουσουλμάνοι δεν κατάφεραν να διατηρήσουν το κράτος τους ενιαίο, ενώ από την άλλη οι Κροάτες και Σέρβοι δεν πέτυχαν την απόσχιση των περιοχών που διεκδικούσαν.

[42] U.S. Institute of Peace, 2006, Washington Agreement: *Bosnia and Herzegovina: Peace Agreements*, https://web.archive.org/web/20060808041629/http://www.usip.org/library/pa/bosnia/washagree_03011994.html

[43] Emma Daly, 1995, *Serb collapse puts peace plan in jeopardy*, High Beam Research, https://archive.ph/20120909134154/www.highbeam.com/doc/1P2-4740570.html

[44] Ιωάννης Αρμακόλας, Θάνος Π. Ντόκος, 2010, *Από τα Βαλκάνια στην Νοτιοανατολική Ευρώπη*, εκδ. Σιδέρης, σελ. 41-43

2. Η Σοβιετική Ένωση

Α.. Η δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης

Πηγή: World Atlas

Η Σοβιετική Ένωση αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κράτη της σύγχρονης παγκόσμιας ιστορίας και του διεθνούς συστήματος και παρά τον ομοσπονδιακό της χαρακτήρα, αναμφίβολα λαμβάνει ιδιάζουσα θέση στην σύγχρονη ρωσική ιστορία. Από το 1900 και μετά, οι συνθήκες που δημιουργήθηκαν από την ήττα της τσαρικής Ρωσίας στον ρωσοϊαπωνικό πόλεμο του 1904, την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 και την σοσιαλιστική μεταστροφή της Ρωσίας και το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου έδειχναν πως η μέχρι τότε τσαρική Ρωσία, θα άλλαζε μορφή, ή τουλάχιστον σε ιδεολογικό επίπεδο. Το τέλος της ρωσικής αυτοκρατορίας, σε συνδυασμό με την διάλυση της αυστροουγγρικής και της οθωμανικής αυτοκρατορίας, φανέρωνε πως το μέχρι τότε διεθνές σύστημα θα μεταβαλλόταν ριζικά, οδηγούμενο σε δύο καταστροφικούς παγκόσμιους πολέμους.

Η πτώση του τσαρισμού οδήγησε σε μία περίοδο έντασης κατά την οποία επικράτησε ο σοσιαλισμός και οι μπολσεβίκοι του Λένιν[45]. Ωστόσο, η πορεία του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και η διχογνωμία που επικρατούσε σχετικά με την επικείμενη συνθηκολόγηση της Ρωσίας και το περιεχόμενο αυτής, όπως προέκυψε από την συμφωνία Μπρεστ-Λίτοφσκ, οδήγησε σε μία νέα περίοδο έντονης αντιπαράθεσης. Την περίοδο αυτή πραγματοποιήθηκαν εκλογές, κατά τις οποίες οι μπολσεβίκοι ηττήθηκαν από τους σοσιαλδημοκράτες, κάτι το οποίο δεν έτυχε της αποδοχής των πρώτων. Οι μπολσεβίκοι διέλυσαν την Συντακτική Συνέλευση και τον Ιανουάριο του 1918, στο Γ΄ Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ, η τότε προσωρινή κυβέρνηση των μπολσεβίκων ψηφίστηκε για μόνιμη και η Ρωσία ανακηρύχτηκε ομόσπονδη δημοκρατία[46].

Αμέσως μετά τα παραπάνω, από το 1918 έως το 1920 ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος στην Ρωσία ανάμεσα στον Κόκκινό στρατό των μπολσεβίκων, τον Λευκό στρατό αποτελούμενο από οπαδούς των μενσεβίκων, των φιλελεύθερων, των εθνικιστών και των υπολειμμάτων της τσαρικής Ρωσίας και ένα αναρχικό κίνημα στην νότια Ρωσία και στην περιοχή της Ουκρανίας. Οι τρεις φάσεις του εμφυλίου πολέμου χαρακτηρίστηκαν από αρκετά σκληρές μάχες, κατά τις οποίες οι μπολσεβίκοι ενισχύθηκαν αρκετά, ενώ ταυτόχρονα η έκβαση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και η συνθηκολόγηση των Γερμανών έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο. Ο Κόκκινος στρατός ανακατέλαβε εδάφη που είχαν παραχωρηθεί με την συνθήκη Μπρεστ-Λίτοφσκ, γεγονός που ενίσχυσε το κύρος του[47]. Επιπλέον, ένα αρκετά σημαντικό δεδομένο του εμφυλίου πολέμου, αποτελεί ο ρωσοπολωνικός πόλεμος, με αφορμή την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Πολωνίας, η οποία έκανε χρήση του τότε διατάγματος των μπολσεβίκων περί αυτοπροσδιορισμού των μη ρωσικών λαών, σε μία προσπάθεια τους να κερδίσουν υποστηρικτές. Η περίπτωση της Πολωνίας αποτελεί την πρώτη προσπάθεια εθνικής ανεξαρτησίας ενός λαού στο εσωτερικό της τότε Ρωσίας, μετά την πτώση του τσαρισμού, ο οποίος αισθανόταν φανερά πως δεν αποτελεί τμήμα της Ρωσίας σε καμία έκφανσή του.

Η λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και η προσάρτηση σημαντικών εδαφών που είχε χάσει με την συνθήκη Μπρεστ-Λίτοφσκ, σε συνδυασμό με τις επιτυχίες του Κόκκινου στρατού και την νίκη των μπολσεβίκων στον εμφύλιο πόλεμο, δημιούργησε μία νέα τάξη πραγμάτων στην Ρωσία. Η πρόθεση των μπολσεβίκων, όντας νικητές και έχοντας κερδίσει την εξουσία, ήταν η δημιουργία ενός ομοσπονδιακού κράτους, όπως είχε ήδη εκφραστεί από το 1917. Η επιθυμία τους αυτή θα γίνει πράξη στις 30 Δεκεμβρίου 1922, όταν θα πραγματοποιηθεί η ένωση της σοβιετικής Ρωσίας με τις υπόλοιπες σοβιετικές σοσιαλιστικές δημοκρατίες, ιδρύοντας το κράτος της Σοβιετικής Ένωσης[48]. Οι πρώτες χώρες που προχώρησαν στην Ένωση

[45] Γιάννα Κ. Μαλιγκούδη, 2012, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης,* εκδ. Gutenberg, σελ. 41-43
[46] Νικόλαος Παπαστρατηγάκης, 2021, *Το σοβιετικό καθεστώς και το ζήτημα της Πανρωσικής Συντακτικής Συνέλευσης. Η οπτική γωνία ενός Έλληνα Διπλωμάτη*, Fragmenta Hellenoslavica,σελ. 95-97
[47] Γιάννα Κ. Μαλιγκούδη, 2012, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης,* εκδ. Gutenberg, σελ. 62-63
[48] Γιάννα Κ. Μαλιγκούδη, 2012, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης,* εκδ. Gutenberg, σελ. 114-116

ήταν, η Ουκρανία, η Λευκορωσία, η Αρμενία, η Γεωργία και το Αζερμπαϊτζάν, με το Ουζμπεκιστάν, το Τατζικιστάν, το Καζακστάν, το Τουρκμενιστάν να εντάσσονται το 1936, ενώ μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου κομμάτι της Σοβιετικής Ένωσης θα αποτελούσαν οι χώρες της Βαλτικής, Εσθονία και Λετονία, με τις Λιθουανία και Μολδαβία να εντάσσονται και αυτές.

Β. Η Σοβιετική Ένωση στον Μεσοπόλεμο

Το κράτος πλέον της Σοβιετικής Ένωσης χαρακτηριζόταν από εθνική ανομοιογένεια, καθώς στο εσωτερικό της υπήρχαν πολλοί λαοί των οποίων η καταγωγή δεν είχε ούτε ρώσικες, ούτε σλάβικες καταβολές. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, δημιουργήθηκαν αυτόνομες εθνικές δημοκρατίες-επαρχίες εντός της ομοσπονδίας, οι οποίες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο θα αποτελούσαν αυτόνομες περιφέρειες. Αξίζει να σημειωθεί, πως σε μία προσπάθεια φιλελευθεροποίησης και ευρύτερης αποδοχής του νέου καθεστώτος, θεσπίστηκε η αρχή της ίσης μεταχείρισης των δημοκρατιών, με την αναγνώριση του δικαιώματος για απόσχιση ή αυτοδιάθεση να έρχεται να συμπληρώσει την προσπάθεια μείωσης των εντάσεων μεταξύ των εθνών της ομοσπονδίας.

Την περίοδο διακυβέρνησης του Στάλιν ο φιλελεύθερος χαρακτήρας της Σοβιετικής Ένωσης έπαψε να υφίσταται, καθώς η νέα πραγματικότητα χαρακτηρίστηκε από έντονη βία και μία σοσιαλοκεντρική προσέγγιση εξουσίας. Ο κυριότερος στόχος του Στάλιν ήταν η ολοένα και μεγαλύτερη ενίσχυση του σοσιαλισμού έναντι οποιωνδήποτε κοινωνικών ή εθνικών ανταγωνισμών. Οι οικονομικές πολιτικές με τα πενταετή οικονομικά προγράμματα, η κολεκτιβοποίηση της αγροτικής γης και οι προσπάθειες εκβιομηχάνισης της Σοβιετικής Ένωσης εξαθλίωσαν την εργατική και την αγροτική τάξη, με την δυσαρέσκεια στο καθεστώς να αυξάνεται, την οικονομία να αποτυγχάνει να αναπτυχθεί και το καθεστώς να γίνεται ολοένα και πιο συγκεντρωτικό[49].

Η περίοδος από το 1936 έως το 1941 έμεινε γνωστή ως η περίοδος της Μεγάλης Τρομοκρατίας, κατά την οποία το κράτος έγινε ακόμα πιο συγκεντρωτικό, ενώ σημειώθηκαν μεγάλης έκτασης διώξεις τόσο πολιτικών αντιπάλων, όσο και καθεστωτικών, οι οποίοι πιθανώς να παρουσίαζαν ιδεολογικές αποκλείσεις. Επιπλέον παρατηρήθηκαν μαζικές εκκαθαρίσεις τόσο στον στρατό, όσο και σε ολόκληρες εθνικές μειονότητες, με τα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας «γκούλανγκ» να αποτελούν το σημείο υποδοχής των κρατουμένων[50].

[49] Ήλιος Γιαννακάκης, 2015, *Η αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος*, Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, σελ. 272-275, https://doi.org/10.12681/sas.552
[50] Γιάννα Κ. Μαλιγκούδη, 2012, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης,* εκδ. Gutenberg, σελ. 150-160

Γ. Από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου βρήκε την Σοβιετική Ένωση ως μία εκ των μεγάλων νικητών, παρά τις μεγάλες απώλειες και τις καταστροφές αρκετών πόλεων της. Την περίοδο που ακολούθησε δόθηκε έμφαση στην ανοικοδόμηση της χώρας και στην επένδυση στην βιομηχανία, ενώ ο εκφοβισμός, η εσωστρέφεια και η τρομοκρατία της προπολεμικής περιόδου, συνέχισαν να υφίστανται στο εσωτερικό. Στην εξωτερική πολιτική η δύναμη της χώρας που κερδήθηκε στα πεδία των μαχών, της επέτρεψε να εντάξει αρκετές χώρες στην σφαίρα επιρροής της, καθώς παρατηρήθηκε η άνοδος αρκετών φιλοσοβιετικών-κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ευρώπη και ειδικότερα στην περιοχή των Βαλκανίων[51].

Ο θάνατος του Στάλιν οδήγησε την Σοβιετική Ένωση σε μία νέα περίοδο αποσταθεροποίησης, καθώς η αποτυχία επίτευξης σημαντικής ανάπτυξης τόσο σε κοινωνικά όσο και σε οικονομικά πλαίσια, γέννησε μεγάλη δυσαρέσκεια στο εσωτερικό, αλλά και αντιδράσεις σε κράτη της σφαίρας επιρροής. Η άνοδος του Χρουστσόφ στην εξουσία και η πολιτική της αποσταλινοποίησης έφεραν στο φως τις τεράστιες παθογένειες της σταλινικής περιόδου, ενώ η οικονομία και το βιοτικό επίπεδο παρέμεναν υποανάπτυκτα. Παρά τις σημαντικές μεταρρυθμίσεις, το χαμηλό βιοτικό επίπεδο και η ρήξη με κράτη της σφαίρας επιρροής οδήγησαν στην πτώση του.

Η σοβιετική ηγεσία υπό τον Μπρέζνιεφ παρέμενε σε μια ιδεολογική στασιμότητα και έναν συντηρητισμό, έχοντας αναπτύξει αργά αντανακλαστικά ως προς τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις και στην γραφειοκρατία. Παράλληλα, το «δόγμα Μπρέζνιεφ», με το δικαίωμα επέμβασης σε χώρες του Ανατολικού Συνασπισμού για την προστασία των κομμουνιστικών καθεστώτων έφερε δυσαρέσκεια, η οποία ενισχύθηκε με την επέμβαση στην Τσεχοσλοβακία κατά την «Άνοιξη της Πράγας». Η εισβολή στην Τσεχοσλοβακία δημιούργησε αρνητή εικόνα τόσο στον δυτικό κόσμο, όσο και σε άλλα κράτη της σφαίρας επιρροής, με αποτέλεσμα να αρχίσουν αυτά τα κράτη να απομακρύνονται από τους στενούς δεσμούς με την Σοβιετική Ένωση[52]. Επιπλέον, τα οικονομικά προβλήματα που ενισχύθηκαν με την εμπλοκή της χώρας στο Αφγανιστάν, ενίσχυσαν την ταυτόχρονα την δυσφορία στο εσωτερικό και την διεθνή αποδοκιμασία, φτάνοντας στον θάνατο του Μπρέζνιεφ το 1982 και στην ανάληψη της εξουσίας από τον Γκορμπατσόφ.

Την περίοδο διακυβέρνησης της Σοβιετικής Ένωσης από τον Γκορμπατσόφ επιχειρήθηκε η φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος με τις πολιτικές της «περεστρόικα» και «γκλάσνοστ». Πιο συγκεκριμένα, ακολουθήθηκαν πολιτικές οικονομικής ανασυγκρότησης και διαφάνειας με σκοπό τον διαχωρισμό του κράτους

[51] Ε. Χατζηβασιλείου (2001), *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Εκδ. Πατάκη, σελ. 147

[52] Ε. Χατζηβασιλείου, 2001, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Εκδ. Πατάκη, σελ. 214

από το κόμμα, χωρίς ιδιαίτερο αποτέλεσμα, λόγω του ήδη χαμηλού βιοτικού επιπέδου.

Παρόλαυτα, οι συνθήκες φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος οδήγησαν στην άνθηση των εθνικιστικών κινημάτων εντός των ομοσπονδιών, οι οποίες αιτούνταν ολοένα και περισσότερες αυτονομίες. Πρώτες οι βαλτικές χώρες και αυτές του Καυκάσου, πίεζαν για την ανεξαρτησία τους, ενώ μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα οι πιέσεις αυτές μετουσιώθηκαν σε έντονες διαδηλώσεις και σε άλλες δημοκρατίες εντός της χώρας. Ταυτόχρονα, αναζωπυρώθηκαν σημαντικές εθνοτικές διαφορές μεταξύ των δημοκρατιών, με σημαντικότερη αυτή ανάμεσα στην Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν, σχετικά με την περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, γεγονός που οδήγησε σε μαζικές διαδηλώσεις και εκδιώξεις Αρμενίων[53].

Η πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην Πολωνία και σε άλλες χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας, σε συνδυασμό με τις πρώτες ελεύθερες εκλογές εντός της ένωσης και την επίσης ήττα των κομμουνιστικών κομμάτων σε αυτές, έδειχναν πως η Σοβιετική Ένωση διένυε τις τελευταίες της στιγμές ως ομοσπονδιακό κράτος. Επιπλέον, η προσπάθεια του Γκορμπατσόφ για αναδιάρθρωση και την μείωση του συγκεντρωτισμού, έφερε αντιδράσεις και στο εσωτερικό της Ρωσίας οδηγώντας στο αποτυχημένο πραξικόπημα του 1991, κατά του Γκορμπατσόφ. Η αποτυχία του πραξικοπήματος φανέρωνε, πως η απήχηση των αξιωματούχων του συντηρητικού καθεστώτος είχε μειωθεί σημαντικά, σε βαθμό που πλέον η πτώση του κομμουνισμού ήταν αναπόφευκτη. Κατά συνέπεια, με την ρήξη του καθεστώτος στην Σοβιετική Ένωση, δέκα δημοκρατίες ανακήρυξαν την ανεξαρτησία τους, ενώ στις αρχές Δεκεμβρίου του 1991, οι πρόεδροι της Ρωσίας, της Ουκρανίας και της Λευκορωσίας υπέγραψαν τη συμφωνία, με την οποία κήρυξαν άκυρη τη Συνθήκη Δημιουργίας της ΕΣΣΔ[54].

[53] Π. Μανώλη, 2020, *Ναγκόρνο-Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Policy-Brief-135-Manoli-final-1.pdf (eliamep.gr)

[54] Χ. Γιαλλουρίδης και Χ. Τσαρδανίδης, 1993, *Η Σοβιετική Ένωση: Από τη Μετεξέλιξη στην Αποσύνθεση*, Εκδ. Θεμέλιο, σελ. 216-217

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^{Ο} : Η ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ

1. Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας

Τα γεγονότα που προηγήθηκαν και οι συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί πριν την διάλυση της Γιουγκοσλαβίας έδειχναν σε πολύ μεγάλο βαθμό πως το τέλος αυτού του ομοσπονδιακού κράτους ήταν αναπόφευκτο. Το κοινό παρελθόν και οι κοινές πολιτισμικές καταβολές των σλαβικών λαών των Βαλκανίων δεν αποτέλεσε εμπόδιο στη αιματηρό τέλος της Γιουγκοσλαβίας και αποδείχθηκαν ανεπαρκείς μπροστά στις έντονες πολιτισμικές, θρησκευτικές και πολιτικές διαφορές[55].

Πιο συγκεκριμένα, τα έντονα ετερογενή χαρακτηριστικά του ομοσπονδιακού κράτους αποτελούσαν την πηγή τον περισσοτέρων, κατά τη διάρκεια των δεκαετιών, εντάσεων. Παρά την κοινή τους καταγωγή και γλώσσα, το κράτος της Γιουγκοσλαβίας αποτελούταν από διαφορετικές εθνοτικές ομάδες, οι οποίες σε πολλές των περιπτώσεων εξέφραζαν την διαφορετικότητα τους. Ειδικότερα, οι Κροάτες και οι Σλοβένοι έδειχναν με τον πλέον εμφανή τρόπο, πως ήταν πιο κοντά στον δυτικό πολιτισμό, παρά στους βάρβαρους σλάβους[56]. Οι εθνοτικές αυτές διαφορές σε καμία περίπτωση δεν ερμηνεύουν εξολοκλήρου την διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, αλλά αποτελούν σημαντικό κομμάτι στο παζλ των αιτιών για το τέλος του εν λόγω κράτους.

Μία άλλη συνθήκη που προέκυψε και σε μεγάλο βαθμό οδήγησε στα γεγονότα της διάλυσης, αποτελεί η άνοδος του κομμουνισμού ως αποτέλεσμα της γενικότερης εγκατάστασης κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ευρώπη εκείνη την περίοδο. Πιο συγκεκριμένα, η πολιτική της ενοποίησης που ακολουθήθηκε στην κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία πάγωσε έως έναν βαθμό τις εθνοτικές διαφορές, ωστόσο η αποτυχημένες οικονομικές πολιτικές και οι οικονομικές δυσαναλογίες μεταξύ των δημοκρατιών, ενίσχυσαν την λαϊκή δυσαρέσκεια μεταξύ άλλων και σε άλλα ζητήματα. Η μετέπειτα προσπάθεια ενίσχυσης των αυτονομιών των δημοκρατιών, σε μια προσπάθεια για την μετρίαση των αποσχιστικών τάσεων, όπως ήλπιζε η κεντρική διοίκηση, πέτυχε την άνθηση του εθνικισμού και την επιθυμία των δημοκρατιών για την απόσχιση τους και την κρατική τους ολοκλήρωση.

Η άνοδος του εθνικισμού ήταν σαφώς συνυφασμένη με την εμφάνιση πολιτικών με έντονη εθνικιστική πολιτική, οι οποίοι με τις πρακτικές τους πέτυχαν την ολοένα και μεγαλύτερη λαϊκή επιθυμία για απομάκρυνση από την ένωση. Πιο συγκεκριμένα, ο θάνατος τους Τίτο και το πολιτικό κενό που προέκυψε, είχε ως αποτέλεσμα να ανεβούν στην εξουσία πολιτικοί όπως ο Μιλόσεβιτς, οι οποίοι πέτυχαν τον

[55] Κ. Νιχωρίτης, 2015, *Θέματα Ιστορίας και Πολιτισμού των Σλαβικών Λαών*, εκδ. Ostracon, σελ. 56-58
[56] Σφέτας Σπυρίδων, 2011, *Εισαγωγή στην Βαλκανική Ιστορία, από τον Μεσοπόλεμο στην λήξη του Ψυχρού Πολέμου*, Β΄ Τόμος, εκδ. Βάνιας, σελ. 439-441

φανατισμό του λαού και σε μεγάλο βαθμό ευθύνονται για την καταστροφή που προηγήθηκε της διάλυσης και όχι για την ίδια την διάλυση.

Συνεπώς, η κατάρρευση του κομμουνισμού έφερε ξανά στην επιφάνεια τα έντονα εθνοτικά προβλήματα, ενώ ταυτόχρονα οι άσχημες συνθήκες κατά την περίοδο του κομμουνισμού δημιούργησαν νέες σταθερές και δεδομένα, τα οποία οι λαοί τα είχαν συνυφασμένα με την ομοσπονδιακή Γιουγκοσλαβία και όχι με ένα κράτος ενότητας και αρμονικής συνύπαρξης. Επιπρόσθετα, τα έντονα εσωτερικά προβλήματα της Σοβιετικής Ένωσης αποτελούσαν εμπόδιο στην όποια επέμβαση της στο εσωτερικό της Γιουγκοσλαβίας. Γίνεται αντιληπτό πως το κράτος προστάτης των κομμουνιστικών καθεστώτων ήταν αδύνατο πλέον να εγγυηθεί για την επιβίωση αυτών, κάτι που άνοιξε τον δρόμο για την κατάρρευση και σε άλλες χώρες που μέχρι τότε ήταν στην σφαίρα επιρροής.

Επιπλέον, αν ανατρέξει κανείς στην περίοδο πριν την δημιουργία της Γιουγκοσλαβίας αντιλαμβάνεται, πως αν όχι εξολοκλήρου, σε πολύ μεγάλο βαθμό αναπόφευκτα θα υπήρχαν μελλοντικά αποχωρήσεις. Η ανάγκη των Κροατών και των Σλοβένων να μην χάσουν περιοχές τις οποίες εποφθαλμιούσαν η Ιταλία και η Αυστροουγγαρία στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, τους οδήγησε στην ένωση με την Σερβία, σώζοντας κατά αυτόν τον τρόπο την εδαφική τους ακεραιότητα. Παρόλαυτα, κατά καιρούς οι ίδιοι εξέφραζαν πολύ έντονα το αίσθημα της διαφορετικότητάς τους από τα υπόλοιπα μέλη της Γιουγκοσλαβίας, δείχνοντας πως δεν αισθάνονται κομμάτι ενός ευρύτερου συνόλου και κυρίως η Σλοβενία.

Αξίζει να σημειωθεί πως το σημαντικότερο δεδομένο, το οποίο επιβεβαιώνει τα παραπάνω, είναι πως ακόμα και οι αυτονομίες που παραχωρήθηκαν εντός της ομοσπονδίας δεν αποτέλεσαν ανασταλτικό παράγοντα στις αποσχιστικές τάσεις, αλλά αντιθέτως τις ενίσχυσαν. Η λεγόμενη χρεωκοπία της αυτονομίας δεν αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα διάλυσης αλλά σαφώς αυτόν τον οποίο επιτάχυνε τα γεγονότα. Η παραπάνω έννοια επιβεβαιώνει το αναπόφευκτο της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας ως μία ρεαλιστική προσέγγιση κατά την οποία η ομοσπονδιακή αυτή ένωση αποτέλεσε δημιούργημα με θεμέλια που στηρίχθηκαν στο συμφέρον και στην ανάγκη. Πιο συγκεκριμένα, ο «αμυντικός ρεαλισμός» περιγράφει ιδανικά την περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, κατά την οποία οι συνθήκες αβεβαιότητας αναγκάζουν τα κράτη, πράττοντας ορθολογικά να αναπτύξουν στρατηγικές συνεργασίας με σκοπό την ασφάλεια και την επιβίωση τόσο των ίδιων όσο και των συμφερόντων τους[57].

Η εξελικτική πορεία της Γιουγκοσλαβίας και η διάλυση της με τις αιματηρές συγκρούσεις που συνοδεύτηκε, επιβεβαιώνουν πως σε ένα διεθνές σύστημα αναρχίας, ο πόλεμος είναι αναπόφευκτος, ενώ οι όποιες συνεργασίες παύουν να υφίστανται την στιγμή που θίγονται και απειλούνται τα συμφέροντα των δρώντων. Στην προκειμένη περίπτωση, οι ανασφάλειες που επικρατούσαν μεταξύ των δημοκρατιών σχετικά με

[57] Κώστας Υφαντής, 2012, *Διεθνής Πολιτική Θεωρία, η γοητεία του ρεαλιστικού λόγου*, εκδ. Σιδερής, σελ. 129-131

τις μειονότητές τους στο έδαφος των άλλων δημοκρατιών, σε συνδυασμό με τις ολοένα και περισσότερες αυτονομίες οδήγησαν στην άνθηση των εθνικιστικών κινημάτων και στις καλλιέργεια μίσους. Όλα τα παραπάνω συνηγορούσαν στο αναπόφευκτο του πολέμου και σαφώς στο τέλος της Γιουγκοσλαβίας.

Ολοκληρώνοντας, αν θα μπορούσε κανείς να ορίσει με ακρίβεια μία μόνο βασική αιτία για την διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, αυτό θα ήταν αδύνατο. Σαφώς το τέλος αυτής της ομοσπονδίας κρατών αποτελεί αποτέλεσμα της εμπλοκής πολλών παραγόντων, ωστόσο είναι ευδιάκριτο πως τα θεμέλια του κράτους αυτού ήταν καταδικασμένα να καταρρεύσουν. Παρά το κοινό της καταγωγής του μεγαλύτερου μέρους των Γιουγκοσλάβων, οι έντονες πολιτικές, πολιτισμικές και θρησκευτικές διαφορές προετοίμαζαν το έδαφος για την διάλυση. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό πως όλα αυτά καθιστούσαν την Γιουγκοσλαβία ως ένα κράτος καταδικασμένο να αποτύχει.

2. Το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης

Η περίπτωση της Σοβιετικής Ένωσης εμφανίζει αρκετές ομοιότητες με αυτή της Γιουγκοσλαβίας, ωστόσο λόγω του μεγέθους της, της τεράστιας επιρροής και του ιστορικού της υποβάθρου, οι αιτίες διάλυσης δεν μπορούν να περιοριστούν σε θρησκευτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες. Η διάλυση της δεν αποτέλεσε μόνο το τέλος ενός ομοσπονδιακού κράτους, αλλά αποτέλεσε ουσιαστικά και το τέλος ενός καθαρά ιδεολογικού καθεστώτος. Συνεπώς, μία από τις βασικότερες συνθήκες που οδήγησε στην πτώση της ένωσης, ήταν η πτώση του καθεστώτος που την συντηρούσε.

Ειδικότερα, οι συνθήκες που γέννησε ο Κομμουνισμός, με την αποτυχία σημαντικής οικονομικής ανάπτυξης, το χαμηλό βιοτικό επίπεδο και την αργή βιομηχανική ανάπτυξη, δημιούργησαν ένα αίσθημα δυσφορίας και απογοήτευσης στο σύνολο των δημοκρατιών. Επιπλέον, η λειτουργία του κράτους, παρά τις ιδεολογικές διαφορές, θύμιζε σε μεγάλο βαθμό τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα της τσαρικής Ρωσίας, καθώς εμφάνιζε αυταρχικές πρακτικές, ενώ οι συνθήκες τρομοκρατίας αύξαναν ολοένα και περισσότερο τον φόβο. Η καθυστερημένη προσπάθεια για μετάβαση από ένα αναχρονιστικό-γραφειοκρατικό σύστημα σε ένα πιο σύγχρονο, χωρίς ισχυρές βάσεις, οδήγησε σε μεγαλύτερο κοινωνικό χάσμα κυρίως των άλλων εθνοτήτων με το κεντρικό κράτος. Κατά συνέπεια, γίνεται αντιληπτό πως η αποτυχία και οι συνθήκες που καλλιέργησε το ίδιο το σύστημα έπαιξαν ζωτικό ρόλο στο τέλος της Σοβιετικής Ένωσης.

Πέρα από τα παραπάνω, η Σοβιετική Ένωση δεν αποτελούσε μόνο ένα κράτος δομημένο και στηριζόμενο στην ιδεολογία του, αλλά ταυτόχρονα ήταν ένα πολυεθνικό κράτος με σημαντικά εθνοτικά ζητήματα στην πορεία εξέλιξης του. Πιο

συγκεκριμένα, αρκετές δημοκρατίες επιθυμούσαν την απόσχιση τους από την Σοβιετική Ένωση ούσες δυσαρεστημένες, ενώ ταυτόχρονα δεν αισθανόντουσαν κομμάτι αυτού του κράτους. Στην πορεία των χρόνων τα έθνη αυτά άρχισαν να ενισχύουν την εθνική τους συνείδηση με αποτέλεσμα να κάνουν την εμφάνιση τους αρκετά εθνικιστικά κινήματα. Επιπλέον, η προσπάθεια φιλελευθεροποίησης του συστήματος αντί για τον κατευνασμό των εντάσεων πέτυχε την ενίσχυση της εθνικής συνείδησης σε αυτά τα έθνη και στην επιθυμία τους για ανεξαρτησία[58]. Συνεπώς, αυτές οι αποσχιστικές τάσεις αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα αποσταθεροποίησης στο εσωτερικό, ενώ έδειχναν με τον πλέον ιδανικό τρόπο, πως το μέλλον της Σοβιετικής Ένωσης θα μεταβαλλόταν, με το τέλος να είναι κοντά.

Αξίζει να σημειωθεί, πως στην κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης εξίσου σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι διεθνείς παράγοντες. Πιο συγκεκριμένα, η περίοδος του Ψυχρού πολέμου ενίσχυσε την εσωστρέφεια σε κάθε τι ξένο, ενώ τα οικονομικά προβλήματα ενισχύθηκαν ακόμα περισσότερο, λόγω των υψηλών δαπανών σε στρατιωτικό εξοπλισμό και στις οικονομικές ενισχύσεις των κρατών της σφαίρας επιρροής για την συντήρηση των καθεστώτων. Η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων σε αυτά τα κράτη αποτέλεσε το πρώτο σημάδι της πτώσης και της αρχής του τέλους. Η πτώση του κομμουνισμού έδειξε πως τα συγκεκριμένα καθεστώτα αυτής της ιδεολογίας είχαν αποτύχει με τις πρακτικές αυτών να μην είναι πλέον ανεκτές από τον λαό. Η άνοδος στην εξουσία μη κομμουνιστικών καθεστώτων ήταν η αρχή του τέλους για τον κομμουνισμό και στην Σοβιετική Ένωση, αλλά και της ίδιας της Ένωσης, της οποίας η πηγή ύπαρξης ήταν η ιδεολογία της.

Κατά συνέπεια, αν ανατρέξει κανείς σε όλα τα γεγονότα από την ίδρυση της Σοβιετικής Ένωσης μέχρι και την διάλυση της, αντιλαμβάνεται πως δεν πρόκειται για προϊόν ενός μόνο παράγοντα. Η παγκοσμιοποίηση του διεθνούς συστήματος βρήκε την Σοβιετική Ένωση αναχρονιστική και τεχνολογικά υποανάπτυκτη σε σύγκριση με την δύση[59]. Το αυταρχικό καθεστώς, οι κακές οικονομικές συνθήκες, τα έντονα εθνοτικά ζητήματα και η πρακτική αποτυχία της ιδεολογίας που το συντηρούσε ερμηνεύουν με τον πλέον ιδανικό τρόπο την κατάρρευση αυτού του κράτους. Ολοκληρώνοντας, η Σοβιετική Ένωση αποτελούσε έναν πολύ ισχυρό παίκτη χωρίς ωστόσο γερές βάσεις, χωρίς συμπαγές σύνολο, με πολλά προβλήματα τα οποία η ιδεολογία αρνούταν να δεχτεί, φτάνοντας ουσιαστικά στην χρεοκοπία σε όλους τους τομείς.

[58] Γιάννα Κ. Μαλιγκούδη, 2012, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης,* εκδ. Gutenberg, σελ. 282-284
[59] Andrew Haywood, 2013, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, εκδ. Κριτική, σελ. 100-103

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^{Ο} : Η ΑΥΤΟΔΙΑΘΕΣΗ, Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΙΚΑΝΟΠΟΙΗΤΟ

Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και της Σοβιετικής Ένωσης και η δημιουργία νέων κρατών ύστερα από την απόσχιση περιοχών αποτελούν σημαντικό κομμάτι στην ιστορία των διεθνών σχέσεων, το οποίο χρήζει ερμηνείας· ιδιαίτερα αν αναλογιστεί κανείς την επίσης εξέχουσα θέση που έχει για το διεθνές δίκαιο το απαραβίαστο της εδαφικής ακεραιότητας. Από την άλλη μεριά, η σταθερότητα του διεθνούς συστήματος αποδείχθηκε πως αποτελεί εξίσου σημαντική παράμετρο για τα κράτη καταλαβαίνοντας και τα ίδια, πως η διάλυση των υπό μελέτη κρατών αποτελούσε την ενδεδειγμένη λύση, συμβάλλοντας στον παραπάνω σκοπό. Επιπλέον, οι περιπτώσεις του Κοσσόβου, της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, του Ναγκόρνο Καραμπάχ και της Ουκρανίας γεννούν σημαντικά ερωτήματα σχετικά με την αποτελεσματικότητα των μέτρων χρησιμοποιήθηκαν για αυτές τις περιοχές ή αν απλώς το μέλλον των περιοχών αυτών είναι καταδικασμένο να βρίσκεται μεταξύ ειρήνης και πολέμου.

Είναι σαφές πως οι εντάσεις που συνεχίζουν να υφίστανται στις προαναφερθείσες περιοχές προκαλούν έντονους προβληματισμούς σχετικά τα μέτρα που είχαν ληφθεί για την αποφυγή αυτών. Επιπλέον, στην περίπτωση της Ουκρανίας, η εμπλοκή μίας μεγάλης δύναμης, της Ρωσίας οδηγεί σε αμφιβολίες σχετικά με την δυνατότητα του διεθνούς δικαίου να αποτρέψει αναθεωρητικές πρακτικές. Κατά συνέπεια, ένα βασικό ερώτημα που προκύπτει αφορά το αναπόφευκτο των εντάσεων και των πολέμων ως αναπόσπαστο κομμάτι των διεθνών σχέσεων, το οποίο σαφώς συνδέεται άμεσα με το αίσθημα του ανικανοποίητου και του αδικημένου. Κατά τα παραπάνω ανακύπτει ένας σημαντικός προβληματισμός για το κατά πόσο ο δρόμος που ακολουθήθηκε για τις παραπάνω περιπτώσεις έφερε μεγαλύτερη σταθερότητα από την οποία υπήρχε.

1. Μετά την Γιουγκοσλαβία

Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας ως αποτέλεσμα της άμεσης επιθυμίας για εθνική ολοκλήρωση των αποσχισθέντων κρατών αποτελεί φυσικό επακόλουθο, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, των συνθηκών που είχαν ήδη διαμορφωθεί. Ο τρόπος με τον οποίο οδηγήθηκε η περιοχή αυτή στην διάλυση και οι εντάσεις που την συνόδευσαν αποδεικνύουν πως οι τότε συνθήκες ήταν αδύνατο να εξασφαλίσουν την σταθερότητα. Παρά την όποια προσπάθεια για κατευνασμό των εντάσεων, η πολυεθνικότητα που χαρακτήριζε την Γιουγκοσλαβία και η ολοένα και μεγαλύτερη επιθυμία για κρατική ολοκλήρωση των εθνοτήτων οδήγησε στα αιματηρά γεγονότα της διάλυσης. Η λήψη μέτρων υπέρ των αποκεντρωμένων διοικήσεων των ομοσπονδιών και οι πολιτικές προστασίας των δικαιωμάτων των εθνικών ομάδων εντός των ομοσπονδιών, μεταφράστηκαν στην πράξη ως ένας αγώνας κατά των ανισοτήτων και των διαφορών, υπέρ της ελεύθερης εθνικής συνείδησης, ο οποίος

ήταν καταδικασμένος να διαλύσει την Γιουγκοσλαβία[60]. Εκ των πραγμάτων, το μοντέλο μίας Γιουγκοσλαβίας, στην οποία η εθνική συνείδηση των εθνοτήτων εντός των ομοσπονδιών ήταν σημαντικότερη από αυτήν της συλλογικής γιουγκοσλαβικής ιδέας, προς αποφυγή μίας συγκεντρωτικής ταυτότητας, οδήγησε στην αποσταθεροποίηση του κράτους και στην διάλυση του. Ίσως η άποψη πως οι εθνικές ομάδες κατά βάση διεκδικούν κράτος ή ένωση με την μητέρα πατρίδα και όχι δικαιώματα, να ερμηνεύει με τον πλέον ιδανικό τρόπο την ιστορική εξέλιξη της Γιουγκοσλαβίας.

Η αρχική αντίθεση της δύσης ως προς το ενδεχόμενο απόσχισης περιοχών υπό τον φόβο αποσταθεροποίησης, κάμφθηκε όταν πλέον οι συνθήκες που επικρατούσαν αναμενόταν να φέρουν μεγαλύτερη κρίση στην περιοχή και ακόμα πιο έντονη αποσταθεροποίηση[61]. Η προοπτική της διάλυσης και την αναγνώρισης των νέων κρατών από την δύση, βλέποντας πως πλέον ο έλεγχος είχε χαθεί, αποτέλεσε μονόδρομο στην προσπάθεια εκτόνωσης της έντασης. Επιπλέον, οι ταχύτατες διαδικασίες απόσχισης της Σλοβενίας πρωτίστως και της Κροατίας δευτερευόντως αποδεικνύουν πως οι χώρες αυτές ήταν σαν έτοιμες από καιρό για το μέλλον τους μακριά από την Γιουγκοσλαβία. Οι μονομερείς ανακηρύξεις αναγνωρίστηκαν σε μεγάλο βαθμό από την δύση, της οποίας απαραίτητες προϋποθέσεις για την αναγνώριση των νέων κρατών αποτελούσαν η διατήρηση των συνόρων ως είχαν, η αποδοχή της νέας κατάστασης από την πλειοψηφία του λαού και η προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων εντός της επικράτειας.

Α. Από τα Βαλκάνια στην Νοτιοανατολική Ευρώπη

Η πορεία των αποσχισθέντων περιοχών και η μετάβαση τους από ομόσπονδες δημοκρατίες σε ανεξάρτητα κράτη αποδεικνύει πως η παρελθοντική τους κατάσταση πυροδοτούσε εντάσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να εξαλειφτούν μέσω μίας ισχυρής αλλαγής. Το γεγονός πως τα νέα κράτη ακόμα και μετά την απόσχιση τους υιοθέτησαν εθνικιστικές πολιτικές απόστασης από το Γιουγκοσλαβικό τους παρελθόν με σκοπό την ενίσχυση της εθνικής τους συνείδησης, αποδεικνύει πως η οποιαδήποτε σύνδεση με το παρελθόν θα δημιουργούσε εκ νέου εντάσεις. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι περιπτώσεις της Σλοβενίας και της Κροατίας, οι οποίες κατά βάση χαρακτηρίζονται από εθνική ομοιογένεια και εξέφραζαν ανά τα χρόνια την έντονη επιθυμία για αυτοδιάθεση, αποτελούν το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα περιπτώσεων στις οποίες το έμψυχο συστατικό στοιχείου του κράτους, ο λαός, αποτελεί μαζί με το έδαφος τις ύψιστες παραμέτρους για την δημιουργία κράτους.

[60] Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, 2001, *Η Προστασία Εθνικών Ομάδων και Μειονοτήτων στην Πρώην Γιουγκοσλαβία*, digestaonline.gr, σελ. 80-85, http://www.digestaonline.gr/index.php/20-2001/402-2001-antonopoulos

[61] Κυριάκος Κεντρωτής, 2012, *Μετά το τέλος της Ιστορίας*, εκδ. Σιδέρης, σελ. 111-113

Από την άλλη μεριά οι εθνοτικές ομάδες εντός των νέων κρατών όφειλαν να προστατευθούν και η ασφάλεια αυτών να εγγυηθεί από τα νέα κράτη, ώστε η νέα κατάσταση να αποτελεί πηγή ασφάλειας και σταθερότητας συγκριτικά με ένα παρελθόν εντάσεων και εκκαθαρίσεων[62].

Η εξέλιξη της Σλοβενίας, η οποία αποτελεί μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΝΑΤΟ, ενώ ταυτόχρονα η οικονομία της συνεχίζει να αναπτύσσεται, φανερώνει πως η απόσχιση της και ο δρόμος προς την αυτονομία αποτελούσε την καλύτερη λύση για την ίδια. Το «διαζύγιο» από την Γιουγκοσλαβία της επέτρεψε να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί αποδεικνύοντας πως οι οικονομικές ανισότητες στην Γιουγκοσλαβία αποτελούσαν ανασταλτικό παράγοντα προόδου για ορισμένες από τις δημοκρατίες.

Β. Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη

Πηγή: Britannica Encyclopaedia

Η περίπτωση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης πέρα από κάθε αμφιβολία αποτέλεσε την ιδανική περίπτωση εφαρμογής πολιτικών σε μία προσπάθεια για μία αρμονική συνύπαρξη των διαφόρων εθνοτήτων, επιβεβαιώνοντας πως το διεθνές σύστημα πλέον θα έθετε σε πρώτη βάση την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων

[62] Cassese Antonio, 1995, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, εκδ. Cambridge University Press, σελ. 59

δικαιωμάτων στις περιπτώσεις αυτοδιάθεσης. Ταυτόχρονα στην πορεία των χρόνων αυτή η ανομοιογένεια του πληθυσμού θα αποτελούσε πεδίο αναζωπύρωσης της έντασης και επιβράδυνσης της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την συνθήκη του Dayton δημιουργήθηκε ένα ρευστό βοσνιακό κράτος με δύο οντότητες στο εσωτερικό, αυτή της Ομοσπονδίας της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης αποτελούμενη από Βόσνιους Μουσουλμάνους και Κροάτες και αυτή της Σέρβικης Δημοκρατίας κυριαρχούμενη από Σέρβους[63]. Στις παραπάνω οντότητες προστέθηκε και η Περιφέρεια του Μπρότσκο έχοντας ειδικό καθεστώς χωρίς να ανήκει σε καμία από τις παραπάνω οντότητες. Σαφώς η παρέμβαση της διεθνούς κοινότητας για την διατήρηση της ισορροπίας ήταν πολύ ισχυρή με τον έλεγχο της τελευταίας να έχει ως στόχο την ασφάλεια των πολιτών και την εφαρμογή πολιτικών μακριά από τον πόλεμο. Επιπλέον, επιθυμία της διεθνούς κοινότητας αποτελούσε, αφενός η αποδυνάμωση της υπάρχουσας κατάστασης με την προώθηση μίας συλλογικής ταυτότητας για τις τρεις ομάδες και αφετέρου η σταδιακή συμμετοχή των τριών ομάδων σε όλους τους θεσμούς του κράτους στα πλαίσια της εσωτερικής αυτοδιάθεσης. Συνεπώς, άμεση προτεραιότητα των παραπάνω ήταν κάθε μία εθνοτική ομάδα να απολαμβάνει στο μέγιστο τα ωφελήματα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

Στην όλη προσπάθεια σταδιακής «παραχώρησης» των θεσμών του κράτους στον λαό εντάχθηκε και η απόπειρα αποδυνάμωσης των τριών εθνικιστικών κομμάτων θεωρούμενα ως απειλή για την ειρήνη στην περιοχή. Στην πράξη αυτό απέτυχε, καθώς η δύναμη του εθνικισμού και ο εθνοτικός διχασμός έκαναν συχνά την εμφάνιση τους. Μέσα στα χρόνια οι εθνικιστικές ρητορικές έκαναν αισθητή την παρουσία τους δείχνοντας πως ουσιαστικά δεν έπαψαν ποτέ να υφίστανται.

Η αδυναμία της διεθνούς κοινότητας να ελέγξει τις εξελίξεις στην Βοσνία είναι δεδομένη, αν αναλογιστεί κανείς τις συνεχιζόμενες αντιπαραθέσεις και την αδυναμία ουσιαστικής συνεργασίας των οντοτήτων. Η Σέρβικη Δημοκρατία σε όλη την πορεία των χρόνων εκφράζει την αντίθεση της σε μία ενδεχόμενη συγκεντρωτική Βοσνιακή Κυβέρνηση φοβούμενη την υπονόμευση των αυτονομιών που έχουν πάνω στους θεσμούς, ενώ ταυτόχρονα οι εθνοτικοί διαχωρισμοί διευρύνονται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιθυμία της Σέρβικης Δημοκρατίας να ξεκινήσει διαδικασίες απόσχισης από την χώρα και αποχώρησης από τους κοινούς θεσμούς με την Βοσνία[64]. Τα παραπάνω γεγονότα και η αποτυχία της διεθνούς κοινότητας να εξαλείψει εθνικιστικά φαινόμενα που ενισχύουν τις εντάσεις εγείρουν σημαντικά ερωτήματα σχετικά με την επιτυχία της δύσης σχετικά με την σταθερότητα στην περιοχή.

[63] Ιωάννης Αρμακόλας, Θάνος Π. Ντόκος, 2010, *Από τα Βαλκάνια στην Νοτιοανατολική Ευρώπη*, εκδ. Σιδέρης, σελ. 41-42

[64] Euronews, 2021, *Οι Σερβοβόσνιοι ξεκινούν διαδικασία απόσχισης*, https://gr.euronews.com/2021/12/10/oi-serbobosnioi-xekinoyn-diadikasia-aposxishs

Είναι σαφές πως συγκριτικά με τα αιματηρά γεγονότα και τις μαζικές εκκαθαρίσεις πληθυσμών την περίοδο του πολέμου, η κατάσταση η οποία έχει διαμορφωθεί απολαμβάνει μεγαλύτερης σταθερότητας από την προϋπάρχουσα, ωστόσο σαφώς δείχνει πως το πρόβλημα δεν έχει λυθεί εξολοκλήρου. Πέρα από κάθε αμφιβολία είναι πολύ μεγάλη επιτυχία της διεθνούς κοινότητας η αναγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η προστασία των μειονοτήτων σε προτεραιότητα στις περιπτώσεις αυτοδιάθεσης, ωστόσο η εμμονή περί απαραβίαστου των συνόρων με κάθε κόστος μπορεί να φέρει τα αντίθετα αποτελέσματα. Οφείλουμε να μην παραβλέπουμε το γεγονός πως οι κανόνες δικαίου δεν προϋπάρχουν της ανθρώπινης ύπαρξης, αλλά αντιθέτως είναι δημιούργημα των ίδιων των ανθρώπων όπως ακριβώς και τα κράτη. Τα φαινόμενα της δημιουργίας νέων κρατών και ειδικότερα στις υπό μελέτη περιοχές είναι προϊόν ανθρώπινης δράσης και μάλιστα ενισχύθηκαν από εθνικιστικές ρητορικές οι οποίες με την σειρά τους ενισχύθηκαν από τον λαό. Συνεπώς, σε όποιες προσπάθειες επίλυσης τέτοιων ζητημάτων, η διεθνείς κοινότητα οφείλει να θέτει σε πρώτη βάση την λαϊκή βούληση και δευτερευόντων το απαραβίαστο των συνόρων και αυτό διότι αποδεικνύεται στην πράξη πως οι άνθρωποι σε ένα διεθνές σύστημα αναρχίας αναπόφευκτα αποκτώντας ισχύ θα επιχειρήσουν να φέρουν αλλαγές αδιαφορώντας για τους κανόνες δικαίου που οι ίδιοι διαμόρφωσαν, καθώς τα ίδια τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες και δρουν κατά το συμφέρον.

Πιο συγκεκριμένα, οι κανόνες δικαίου οφείλουν να προσαρμοστούν στις νέες καταστάσεις καθώς έχει αποδειχθεί πως σε έναν βαθμό αδυνατούν να αποτρέψουν τον πόλεμο. Η εμφάνιση εθνικιστικών φαινομένων που ενισχύουν τις εντάσεις όταν εμπλέκεται ο ανθρώπινος παράγοντας είναι αναπόφευκτη, συνεπώς η διεθνής κοινότητα οφείλει να επανακαθορίσει την αρχή της αυτοδιάθεσης ως κριτηρίου όχι μόνο για τη γέννηση νέων κρατών, αλλά και για την διατήρηση της ενότητας του νέου κράτους απέναντι σε νέες διαλυτικές διεκδικήσεις μέσω των δικαιωμάτων που αναλαμβάνει η πλειοψηφία και της ταυτόχρονης προστασίας των δικαιωμάτων των μειονοτικών ομάδων. Ο Smith το 1995 ερμηνεύει με τον πλέον ιδανικό τρόπο την επανεμφάνιση εθνικιστικών κουνημάτων μέσα στις εθνότητες αναφέροντας, πως οι λιγότερο προνομιούχες κοινότητες αισθανόμενες αδικημένες έχοντας ως σημαία την ιδέα της μεγάλης τους πατρίδας επιθυμούν την αυτοδιάθεση τους· γεγονός που την ενισχύει το ίδιο το διεθνές σύστημα αναρχίας και ανισοτήτων[65].

Στη περίπτωση της Βοσνίας οι όποιες διαλυτικές τάσεις θεωρείται πως θα οδηγήσουν σε αποσταθεροποίηση της χώρας, παρά το γεγονός πως ήδη η χώρα βαδίζει εδώ και χρόνια μεταξύ προόδου και ξεπεσμού, ενώ ένα ενδεχόμενο διαζύγιο στηριζόμενο στις πλειοψηφίες και στην λαϊκή επιθυμία και με βάση το διεθνές δίκαιο για την αναγνώριση κρατών, θα μπορούσε να προσφέρει μεγαλύτερη σταθερότητα. Από την άλλη μεριά το ισχύον μοντέλο με τη λύση μίας χαλαρής ομοσπονδίας όπου οι εθνότητες απολαμβάνουν τις αυτονομίες τους σε βαθμό που δεν βλάπτουν τις

[65] Andrew Haywood, 2013, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, εκδ. Κριτική, σελ. 308-314

άλλες, φαίνεται πως λειτουργεί, τουλάχιστον στο σημείο όπου πλέον η απόσχιση θα είναι αναπόφευκτη[66].

Γ. Το Κόσοβο

Πηγή: Britannica Encyclopaedia

Η περίπτωση του Κοσόβου αποτελεί μία από τις πιο πρόσφατες περιπτώσεις αναγνώρισης κράτους της πρώην Γιουγκοσλαβίας, το οποίο δεν λαμβάνει καθολικής αποδοχής από όλα τα κράτη, αλλά θεωρείται ένα πολύ σημαντικό παράδειγμα που εξηγεί την δύναμη που έχει ο λαός ως συστατικό στοιχείο ενός κράτους. Πιο συγκεκριμένα, η περιοχή του Κοσόβου από το 2008 κήρυξε την ανεξαρτησία της ύστερα από μία περίοδο όπου από καθεστώς αυτονομίας, πέρασε σε καθεστώς ισχυρού ελέγχου και εντάσεων για να φτάσει μετά τον πόλεμο του 1999 να βρίσκεται υπό τον έλεγχο του ΟΗΕ. Την περίοδο αυτή τα Ηνωμένα Έθνη ανέλαβαν τον έλεγχο της αστυνομίας και της δημόσιας διοίκησης, ενώ παράλληλα η παρουσία τους στόχευε στην ανοικοδόμηση και οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, αλλά και στον εκδημοκρατισμό και την δημιουργία θεσμών[67]. Επιπλέον και σε ό,τι έχει να κάνει με την λαϊκή σύσταση της περιοχής αυτής, η σταδιακή φυγή πολλών Σέρβων ενίσχυσε το αλβανικό στοιχείο δίνοντας κατά αυτόν τον τρόπο ομοιογένεια στο Κόσοβο, χωρίς

[66] Πέτρος Λιάκουρας, *Το Κυπριακό, Από την Ζυρίχη στην Λουκέρνη, σε Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης*, εκδ. Σιδέρης, σελ. 158-160

[67] Ιωάννης Αρμακόλας, Θάνος Π. Ντόκος, 2010, *Από τα Βαλκάνια στην Νοτιοανατολική Ευρώπη*, εκδ. Σιδέρης, σελ. 29-31

ωστόσο η παρουσία του σέρβικου στοιχείου να είναι μηδενική. Το παραπάνω γεγονός και το πολιτισμικό παρελθόν της Σερβίας στην περιοχή αποτελεί μέχρι και σήμερα πηγή έντασης, με τους Σέρβους να επιθυμούν την αυτονομία στο εσωτερικό της Σερβίας, ενώ οι Αλβανοί την ανεξαρτησία.

Η διεθνής κοινότητα έθεσε ως λύση του ζητήματος ένα σύνολο γενικών αρχών κατά τις οποίες τέθηκαν ως απαραίτητες προϋποθέσεις για τον παραπάνω σκοπό, η προστασία της πολύ-εθνικότητας, η προστασία των πολιτιστικών και θρησκευτικών μνημείων, η ενδυνάμωση της περιφερειακής ασφάλειας και της σταθερότητας και τέλος η συνεργασία του Κοσόβου με τους διεθνείς οργανισμούς ώστε να οδηγηθεί η περιοχή σε μία λύση που θα τυγχάνει της καθολικής αποδοχής από τον λαό του Κοσόβου.

Επιπλέον, η οποιαδήποτε πρόταση από την πλευρά του Κοσόβου και της διεθνούς κοινότητας βρίσκει αντίθετη την Σερβία, με αποτέλεσμα η όποια προσπάθεια επίλυσης του ζητήματος να αποτυγχάνει. Το σημερινό καθεστώς του Κοσόβου, το οποίο συμπεριφέρεται ως ανεξάρτητο κράτος πηγάζει από την πλειοψηφία του λαού, ο οποίος επιθυμεί την καθολική ανεξαρτησία, με την παρουσία ωστόσο του σέρβικου στοιχείου και του φόβου και της ανασφάλειας σχετικά με τα δικαιώματα του ως μειονοτική ομάδα να διευρύνει το ζήτημα. Ίσως οι παράμετροι που έχει αποκλείσει η διεθνής κοινότητα ως σενάρια επίλυσης του ζητήματος να αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για το ίδιο το πρόβλημα. Ειδικότερα, η διεθνής κοινότητα έχει αποκλείσει οποιοδήποτε ενδεχόμενο επίλυσης κατά το οποίο τα σύνορα του Κοσόβου μπορούν να μεταβληθούν σε εθνοτική βάση[68].

Η διεθνής κοινότητα ορθά έχει θέσει σε πρώτη βάση την προστασία των μειονοτικών ομάδων και την εύρεση λύσης που τυγχάνει της συνολικής αποδοχής του Κοσοβάρικου λαού, ωστόσο θα μπορούσε να φανεί πιο διαλλακτική σε ό,τι έχει να κάνει με την σέρβικη κοινότητα, η οποία κατά πλειοψηφία ζει στα συγκεκριμένη περιοχή. Μία ενδεχόμενη λύση, η οποία ενδεχομένως θα απολάμβανε της συνολικής αποδοχής και των δύο πλευρών θα μπορούσε αφενός να περιλαμβάνει την παραχώρηση μειονοτικών αυτονομιών στο σέρβικο στοιχείο και την διασφάλιση αυτών από την κεντρική κυβέρνηση, η οποία με την σειρά της θα ελέγχεται από τους διεθνείς θεσμούς και θα αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση τόσο για την καθολική αναγνώριση του Κοσόβου όσο και για την ευρωπαϊκή του ολοκλήρωση. Επιπλέον, ως έσχατη λύση θα μπορούσε να θεωρηθεί η παραχώρηση μεγαλύτερων αυτονομιών στους σέρβικους θύλακες που συνορεύουν με την Σερβία και η δημιουργία νέων δήμων οι οποίοι θα ενταχθούν σε μία ευρύτερη περιφέρεια σέρβικου στοιχείου, η οποία σταδιακά θα μπορούσε να ενσωματωθεί με την Σερβία εφόσον οι διαδικασίες γίνουν σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και τις αποδεχτεί το σύνολο του πληθυσμού.

Παρόλαυτα, ίσως η καθολική αναγνώριση του Κοσόβου χωρίς καμία εδαφική απώλεια να αποτελεί την μοναδική λύση στο ζήτημα, ενώ ταυτόχρονα η διασφάλιση

[68] Ρουμπίνη Γρώπα, 2006, *Κόσοβο: ανάλυση λύσεων και επιπτώσεων στις Διεθνείς Σχέσεις*, ΕΛΙΑΜΕΠ, σελ. 1-3, https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/07/kosovo_gropa_2006.pdf

των δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η αδιαπραγμάτευτη προστασία αυτών οφείλει να θεωρείται ως η βασικότερη προϋπόθεση για την αναγνώριση του νέου κράτους. Επιπλέον, γνωρίζοντας η Σερβία πως το σύνολο του λαού του Κοσόβου επιθυμεί την ανεξαρτησία της περιοχής, συνεχίζει τις πρακτικές που εμποδίζουν την προαναφερθείσα διαδικασία, διότι για την ίδια η απώλεια του Κοσόβου ως η κοιτίδα του πολιτισμού της, ύστερα από το πλήγμα του κύρους της τόσο από την διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, όσο και από τους πολέμους που ακολούθησαν, θα συνιστούσε νέα ήττα για την ίδια. Την Σερβία φαίνεται να τη συμφέρει η ένταση στην περιοχή, καθώς μπορεί με αυτόν τον τρόπο να αποτελεί παράγοντα σταθερότητας, αυξάνοντας έτσι την επιρροή της στην περιοχή.

Ολοκληρώνοντας, το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των κρατών δεν αναγνωρίζει το Κόσοβο, μεταξύ αυτών και χωρών σημαντικών στη διεθνή σκακιέρα όπως η Ρωσία και η Κίνα, δίνει χρόνο στην Σερβία ώστε να δημιουργήσει καταστάσεις πίεσης στην διεθνή σκηνή ώστε να πετύχει τους σκοπούς της, ενώ από την άλλη η ενίσχυση της προσπάθειας της ευρωπαϊκής ένταξης και των δύο περιοχών θα μπορούσε να μετριάσει την ένταση στην περιοχή και να φέρει μία οριστική λύση. Από την άλλη μεριά είναι σαφές πως οποιαδήποτε σενάριο υλοποιηθεί δεν θα τυγχάνει της συνολικής αποδοχής, συνεπώς η διεθνής κοινότητα οφείλει να αναζητήσει λύσεις που θα μετριάσουν τις όποιες αντιθέσεις και πρωτίστως θα μεριμνούν για την προστασία των δικαιωμάτων των εθνοτικών ομάδων της περιοχής.

2. Η Μετά-κομμουνιστική Ανατολική Ευρώπη

Η περίπτωση της Σοβιετικής Ένωσης διαφοροποιείται σημαντικά από αυτή της Γιουγκοσλαβίας, καθώς δεν εκκρεμούν αντίστοιχες διευθετήσεις περιπτώσεων όπως αυτών της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και της αναγνώρισης του Κοσσόβου, αλλά κατά κύριο λόγο εδαφικές διευθετήσεις περιοχών με κύρια πηγή αντιπαράθεσης την παρουσία εθνοτικών ομάδων στις περιοχές αυτές, όπως στην νοτιοανατολική Ουκρανία και στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Επιπλέον, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης δεν αποτελεί προϊόν μαζικής απόσχισης περιοχών με την συνοδεία αιματηρών συγκρούσεων, αλλά μία περίπτωση κατά την οποία απομακρύνθηκαν κράτη που προϋπήρχαν του ομοσπονδιακού κράτους και προσαρτήθηκαν παλαιότερα από την Ρωσία. Για αυτό τον λόγο η απομάκρυνση των Βαλτικών χωρών δεν θεωρείται προϊόν απόσχισης, ούτε σύστασης νέου κράτους, παρά περισσότερο ως ανεξαρτητοποίηση των περιοχών αυτών[69]. Παρόμοια περίπτωση είναι και αυτή της Ουκρανίας, καθώς δεν προέκυψε ως νέο κράτος μετά την διάλυση της Σοβιετικής

[69] Πέτρος Λιάκουρας, *Το Κυπριακό, Από την Ζυρίχη στην Λουκέρνη, σε Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης*, εκδ. Σιδέρης, σελ. 148-150

Ένωσης, αλλά προϋπήρχε της τελευταίας, καθώς αναγνωριζόταν από τα Ηνωμένα Έθνη.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η Σοβιετική Ένωση θεωρείται ένα κράτος που ήταν δομημένο και λειτουργούσε σύμφωνα με την ιδεολογία του. Η κομμουνιστική ιδεολογία ήταν αυτή η οποία γέννησε την Σοβιετική Ένωση και η κατάρρευση της σήμανε και το τέλος αυτού του κράτους. Παράλληλα, η αποτυχία του καθεστώτος σε πολλές πτυχές του κράτους και σε σημαντικά ζητήματα, όπως η οικονομία και η κοινωνία αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα για την επίτευξη των στόχων του ίδιου. Άλλωστε, το μέγεθος της Σοβιετικής Ένωσης πληθυσμιακά και η εθνική της ανομοιογένεια καθιστούσε δύσκολο τον έλεγχο της επιβολής των πολιτικών. Ο πληθυσμός ως σημαντικός έμψυχος παράγοντας διαχείρισης ενός κράτους και το μέγεθος αυτού, θεωρείται σημαντικός συντελεστής ισχύος και ταυτόχρονα πηγή αρκετών ζητημάτων για το κράτος[70]. Είναι σαφές πως η ύπαρξη ενός μεγάλο πληθυσμού και ειδικότερα εθνικά ανομοιογενή δημιουργεί σημαντικά οργανωτικά και διοικητικά ζητήματα.

Συνεπώς, ο πληθυσμός και η προστασία των δικαιωμάτων του, είτε πρόκειται για πλειοψηφική ομάδα είτε για μειονοτική, οφείλει να βρίσκεται στο επίκεντρο της αναζήτησης λύσης σε περιπτώσεις αυτοδιάθεσης και δημιουργίας νέων κρατών, ενώ ταυτόχρονα είναι πολλές οι φορές κατά τις οποίες η εργαλειοποίηση του γίνεται με στόχο την επίτευξη εδαφικών διεκδικήσεων και αναζωπύρωσης εντάσεων. Τα πρόσφατα γεγονότα του Ρωσοουκρανικού πολέμου και ειδικότερα η περίπτωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ περιγράφουν ιδανικά την παραπάνω παρατήρηση.

Ολοκληρώνοντας, η γενικότερη αναταραχή που προέκυψε από την διάλυση των ομοσπονδιών της Ανατολικής Ευρώπης και ο κίνδυνος μίας ευρύτερης αποσταθεροποίησης οδήγησαν την διεθνή κοινότητα στην υιοθέτηση κανόνων προς όφελος των μειονοτήτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών το 1992, σύμφωνα με την οποία τα κράτη οφείλουν να λάβουν μέτρα τα οποία επιτρέπουν τις μειονοτικές ομάδες να εκφράζουν τα χαρακτηριστικά τους και να αναπτύσσουν την κουλτούρα, τη θρησκεία, την γλώσσα, τις παραδόσεις και τα έθιμα τους[71].

[70] Ηλίας Κουσκουβέλης, 1997, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση και Διαπραγμάτευση*, εκδ. Παπατζής, σελ. 26-27

[71] Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ατόμων που ανήκουν σε εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0011_EL.html

Α. Ναγκόρνο-Καραμπάχ

Πηγή: Britannica Encyclopaedia

Μετά την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης η περιοχή αυτή βρέθηκε να αποτελεί τμήμα του Αζερμπαϊτζάν, η οποία ωστόσο παρά την πλειοψηφική υπεροχή των Αρμενίων δεν είχε το δικαίωμα ανακήρυξης της ανεξαρτησίας της. Πιο συγκεκριμένα, η χάραξη των συνόρων που προέκυψαν από την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης έγιναν με βάση τα διοικητικά σύνορα των πρώην δημοκρατιών και όχι των περιφερειών και των αυτόνομων περιοχών[72]. Παρόλαυτα, η πλειοψηφική πληθυσμιακή παρουσία των Αρμενίων και η επιθυμία τους για απόσχιση από την περιοχή και ενσωμάτωση με την Αρμενία, οδήγησε σε ψήφισμα των κατοίκων το 1991, σύμφωνα με το οποίο κήρυτταν την ανεξαρτησία του κράτους, γεγονός που οδήγησε σε πόλεμο και νίκη των Αρμενίων αποκτώντας οι ίδιοι των έλεγχο της περιοχής.

Η ισχυρή παρουσία των Αρμενίων στην περιοχή έχει δώσει στους ίδιους το διπλωματικό επιχείρημα να θεωρούν πως δεν έχουν καταπατήσει την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας του Αζερμπαϊτζάν, το οποίο με την σειρά του θεωρεί την

[72] Παναγιώτα Μανώλη, 2020, *Ναγκόρνο-Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*, ΕΛΙΑΜΕΠ, https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/

περιοχή τμήμα της δικής του επικράτειας, γεγονός που αναγνωρίζεται ως τέτοιο από την διεθνή κοινότητα. Το αποτέλεσμα των παραπάνω είναι να αποτελεί η περιοχή μη αναγνωρισμένο κράτος, ενώ οι εντάσεις συνεχώς αυξάνονται φτάνοντας στον πρόσφατο πόλεμο των δύο χωρών το 2020. Η στάση της διεθνούς κοινότητας είναι ξεκάθαρη, η οποία μέσω ψηφίσματος τον Μάιο του 2008 καλούσε την Αρμενία να αποσύρει τα στρατεύματα της από την περιοχή, χωρίς ωστόσο η εμπλοκή της να επεκτείνεται περεταίρω μέσω της παρουσίας της στην περιοχή και της στρατιωτικής της εμπλοκής.

Η αναζωπύρωση της έντασης στην περιοχή ερμηνεύεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την σημαντική οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη του Αζερμπαϊτζάν, ούσα μια αρκετά σημαντική πετρελαιοπαραγωγική χώρα, η οποία αναπτύχθηκε σημαντικά και της επετράπη κατά αυτόν τον τρόπο η εκ νέου επιδίωξη ανακατάληψης της περιοχής. Επιπλέον, η στάση της Δύσης είναι ιδιαίτερα επιφυλακτική και προτιμά να κρατήσει αποστάσεις, καθώς θεωρεί πως πρέπει να στρέψει την προσοχή της σε άλλες περιοχές. Από την άλλη μεριά, η αλλαγή των συσχετισμών ισχύος, η εμπλοκή δυνάμεων όπως η Τουρκία και η παθητική πλέον στάση της πρώην συμμάχου Αρμενίας, της Ρωσίας επιτρέπει τις ολοένα και αυξανόμενες εντάσεις. Η Αρμενία υπέστη σημαντικές απώλειες, με τους αυτονομιστές της περιοχής να χάνουν τον έλεγχο των περιοχών γύρω από το Ναγκόρνο Καραμπάχ που είχαν καταλάβει με τον πρώτο πόλεμο στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και ένα μέρος της επικράτειας του ίδιου του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Επιπλέον, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των κατοίκων φαίνεται να εγκαταλείπουν την περιοχή, γεγονός που δίνει τον χαρακτήρα εθνοκάθαρσης της περιοχής, αλλά ταυτόχρονα ενισχύει την προσπάθεια του Αζερμπαϊτζάν για την ολοκληρωτική προσάρτηση της. Η παρουσία ωστόσο μίας μεγάλης δύναμης, της Ρωσίας, βοηθάει στην εξομάλυνση των εντάσεων, αλλά όχι στην επίλυση του ζητήματος.

Τα γεγονότα μετά τον πόλεμο του 2020 έως και σήμερα, με τον πόλεμο που τα συνόδευσε και την απομάκρυνση των κατοίκων, δείχνουν πως οποιαδήποτε κωλυσιεργία σε ημιτελείς διευθετήσεις περιοχών, οδηγεί αναπόφευκτα σε πόλεμο. Σε ένα διεθνές σύστημα αναρχίας και διαρκούς επιδίωξης ενίσχυσης των συντελεστών ισχύος, όταν οι συνθήκες επιτρέψουν τους δρώντες να αποκτήσουν περισσότερα, αναπόφευκτα θα υπάρξουν αλλαγές. Η περίπτωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αποτελεί το ιδανικό παράδειγμα αποτυχίας της διεθνούς κοινότητας να βρει μια λύση έχοντας ως προτεραιότητα τον λαό. Η αποδυνάμωση της Αρμενίας και η ενίσχυση του Αζερμπαϊτζάν, επέτρεψε την αναζωπύρωση της έντασης, ενώ η ταυτόχρονη αναμφισβήτητη αποτυχία της δύσης να βρει μία οριστική λύση έφερε τα καταστροφικά αποτελέσματα καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι σαφές πως οι καταστάσεις που είχαν διαμορφωθεί στην περιοχή και δεν προσέφεραν

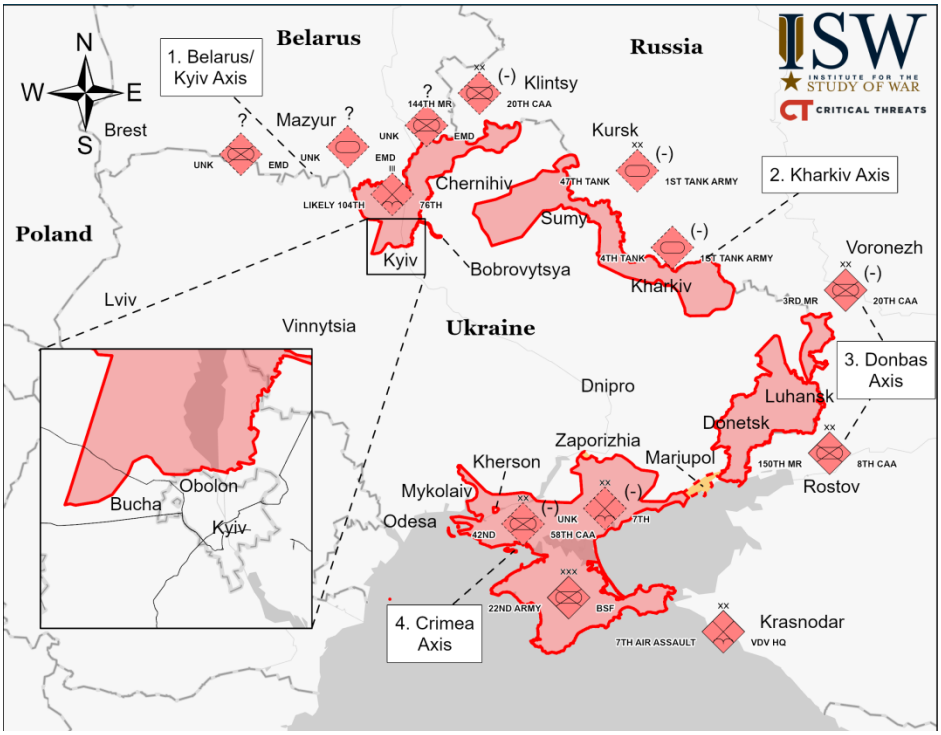
το είδος της πολιτικής αυτονομίας που έχουν λάβει άλλες ευρωπαϊκές μειονότητες σε ανάλογες καταστάσεις[73].

Ολοκληρώνοντας, στην περίπτωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ η διεθνής κοινότητα όφειλε να αναζητήσει μία λύση που θα προστάτευε ταυτόχρονα τα ανθρώπινα δικαιώματα και θα συμβάδιζε με το διεθνές δίκαιο έχοντας ως παράδειγμα παρόμοιες καταστάσεις. Η παρουσία της όφειλε να είναι ισχυρή στην περιοχή προσφέροντας ασφάλεια στους κατοίκους και εγκαθιστώντας μία διοίκηση που θα μεριμνεί για τον παραπάνω σκοπό. Επιπλέον, μία άλλη ενδεδειγμένη λύση, θα μπορούσε να θεωρηθεί η δημιουργία ενός καθεστώτος, στηριζόμενο στην λειτουργική και την εδαφική αυτονομία. Με αυτό τον τρόπο θα αισθανόντουσαν την περιοχή ως πατρίδα τους σε ένα ενιαίο κράτος και δεν θα επιζητούσαν την απόσχιση τους.. Πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια της παραπάνω αυτονομίας οι κάτοικοι της περιοχής θα μπορούσαν να έχουν κυρίαρχη εξουσία σε ζητήματα που αφορούν την ταυτότητα, το θρήσκευμα και την κουλτούρα τους, υπό την αυστηρή εποπτεία του κράτους[74]. Φυσικά όλα αυτά προϋπέθεταν την σύμφωνη γνώμη του Αζερμπαϊτζάν, το οποίο όπως αποδείχθηκε θα ήταν ικανοποιημένο μόνο με την συνολική προσάρτηση της περιοχής, ενώ ταυτόχρονα αποδείχθηκε στην πράξη πως και οι δυο εμπλεκόμενες πλευρές, προτίμησαν την λύση της στρατιωτικής εμπλοκής και όχι της διπλωματίας. Η συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης αποτελεί περίτρανο παράδειγμα για το αναπόφευκτο του πολέμου σε καταστάσεις όπου εμπλέκονται διευθετήσεις εδαφών, ως ζωτικοί παράγοντες για ένα κράτος, με την ταυτόχρονη παρουσία εθνοτικών ομάδων θα δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα σε τέτοια ζητήματα. Αν η δράση της διεθνούς κοινότητας ήταν αποφασιστική από την πρώτη στιγμή των εντάσεων είναι βέβαιο πως θα είχαν αποφευχθεί οι πόλεμοι που ακολούθησαν. Συνεπώς, είναι σαφές πως η βία και όχι η διπλωματία, καθόριζε πάντα τα βασικά αποτελέσματα στην διαμάχη για το Ναγκόρνο-Καραμπάχ.

[73] Thomas De Waal, 2023, *Το τέλος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ*, Foreign Affairs, https://foreignaffairs.gr/articles/74307/thomas-de-waal/to-telos-toy-nagkorno-karampax

[74] Πέτρος Λιάκουρας, *Το Κυπριακό, Από την Ζυρίχη στην Λουκέρνη, σε Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης*, εκδ. Σιδέρης, σελ. 100-103

Β. Ο Ρωσο-ουκρανικός πόλεμος

Πηγή: Institute for the Study of War

Πέραν πάσης αμφιβολίας, ο συγκεκριμένος πόλεμος αποτελεί μεταξύ άλλων έναν εθνικό πόλεμο με κοινωνικές διαστάσεις τέτοιες, που απειλούν μεταβάλλουν και να αναδιαμορφώσουν το διεθνές σύστημα. Δεν πρόκειται σε καμία περίπτωση για μία απλή διευθέτηση εδαφικών ζητημάτων που περιλαμβάνουν εθνοτικές ομάδες, αλλά διεξάγεται με σκοπό, από πλευράς Ρωσίας, να πετύχει κάτι εντελώς διαφορετικό από αυτό που συνήθως προκαλούν οι εμπόλεμες συρράξεις. Ο πόλεμος αποτελεί ένα από τα κυριότερα μέσα και αίτια αλλαγής ενός συστήματος ή γέννησης ενός καινούργιου. Με αυτά τα δεδομένα και σε ένα σύστημα πολυκεντρικό με λίγους πόλους, η Ρωσία επιδιώκει την διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης και της ηγεμονίας της στην περιοχή, κάνοντας χρήση ενός αποσταθεροποιητικού μέσου, με σκοπό να δημιουργήσει μία κατάσταση ισχυρής παρουσίας της ίδιας στην περιοχή.

Μέχρι τώρα η συγκεκριμένη σύρραξη θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μία κατάσταση κατά την οποία, μια ηγεμονική δύναμη η οποία κινδυνεύει να χάσει την δύναμη και την επιρροή της σε μία χώρα της δικής της σφαίρας, επιλέγει την χρήση αλυτρωτικών μεταξύ άλλων αφηγημάτων ως πρόσχημα για να ξεκινήσει έναν πόλεμο και να πετύχει τους σκοπούς της· την προστασία της ηγεμονικής της ικανότητας. Παρόλαυτα, η επιλογή γενίκευσης του πολέμου από την πλευρά της Ρωσίας και η εισβολή της από διαφορετικές περιοχές χωρίς ρωσικό στοιχείο, ενδεχομένως αποτρέπει τον χαρακτηρισμό του πολέμου αυτού ως αλυτρωτικό ή ως πόλεμο με σκοπό την προστασία των ρωσόφωνων.

Πιο συγκεκριμένα, η πολυπολιτισμικότητα των παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών καλλιεργεί σε πολλές των περιπτώσεων το αίσθημα του εθνικισμού και ενισχύει την

επιθυμία των μειονοτικών ομάδων επανένωσης με την μητέρα πατρίδα[75]. Σε τέτοιες καταστάσεις είναι αρκετά πιθανό η χώρα καταγωγής τους να εργαλειοποιήσει αυτές τις ομάδες προκειμένου να ενισχύσει το αίσθημα πατριωτισμού στο εσωτερικό της και να αξιώσει διεκδικήσεις σε βάρος της χώρας διαμονής τους με το πρόσχημα απελευθέρωσης τους. Κάτι αντίστοιχο παρατηρείται στην περίπτωση της Ρωσίας και στο αφήγημα που χρησιμοποιεί για να δικαιολογήσει την εισβολή στην Ουκρανία από τις ρωσόφωνες περιοχές.

Ολοκληρώνοντας, η αναγνώριση των περιοχών του Ντονέτσκ και του Λουγκάνσκ ως ανεξάρτητες λαϊκές δημοκρατίες από την πλευρά της Ρωσίας, δεν συναντά την αποδοχή της διεθνούς κοινότητας, ενώ ταυτόχρονα η εισβολή σε αυτές τις περιοχές αποτελεί παραβίαση τόσο του διεθνούς δικαίου, όσο και της Συμφωνίας του Μινσκ που είχε υπογραφεί το 2015 μεταξύ των εμπλεκομένων με σκοπό την κατάπαυση του πυρός[76]. Σύμφωνα με την παραπάνω συμφωνία, η Ουκρανία υποχρεούταν να παρέχει ειδικό καθεστώς αυτονομίας στις περιοχές αυτές, επιτρέποντάς την δημιουργία αστυνομικής δύναμης και τον διορισμό των τοπικών εισαγγελέων και δικαστών. Παράλληλα, προέβλεπε πως η Ουκρανία θα έδινε γενική αμνηστία στους αυτονομιστές με σκοπό την διαπραγμάτευση για τη διεξαγωγή τοπικών εκλογών με τους τοπικούς ηγέτες, διατηρώντας ταυτόχρονα τα σύνορα με την Ρωσία ως είχαν. Ωστόσο, στην πράξη αποδείχθηκε, πως η οποιαδήποτε συμφωνία ήταν καταδικασμένη να αποτύχει από την στιγμή που οποιαδήποτε μη φιλορωσική κυβέρνηση θα αναλάμβανε την εξουσία στην Ουκρανία. Ο βασικός στόχος της Ρωσίας ήταν και θα συνεχίσει να είναι η διασφάλιση της ουδετερότητας της Ουκρανίας· δηλαδή ο αποκλεισμός της ένταξης της Ουκρανίας τόσο στο ΝΑΤΟ όσο και στην ΕΕ. Ο διακηρυγμένος στόχος της εισβολής κατά τον Πούτιν, είναι η επίτευξη της αποστρατιωτικοποίησης της χώρας και η εγκαθίδρυση μίας φιλορωσικής κυβέρνησης στην Ουκρανία[77].

Από τα παραπάνω προκύπτει ένα γενικότερο συμπέρασμα, πως ο πόλεμος σε πολλές των περιπτώσεων χρησιμοποιείται ως ένα εργαλείο επιβίωσης χωρίς να προϋπάρχει κάποια άμεση στρατιωτική απειλή. Είναι ένα όργανο αναδιανομής εδαφών και εφαρμογής γεωπολιτικών στρατηγικών που στοχεύουν στην επιβίωση του κράτους, η οποία πηγάζει από το έδαφος του. Το κράτος χαρακτηρίζεται ως μια ζωντανή γεωπολιτική δύναμη που έχει ρίζες στο έδαφός της, επηρεάζεται από το έδαφός της και μορφοποιείται από αυτό.

[75] Andrew Heywood, 2013, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή,* μτφρ Φραγκονικόπουλος, Προέδρου, εκδ. Κριτική , σελ. 306-312

[76] Liana Fix, Michael Kimmage, 2022, *Τι θα γίνει αν η Ρωσία κάνει μια συμφωνία; Πώς να τερματιστεί ένας πόλεμος που κανένας δεν είναι πιθανό να κερδίσει*, Foreign Affairs, https://www.foreignaffairs.gr/articles/73619/liana-fix-kai-michael-kimmage/ti-tha-ginei-an-i-rosia-kanei-mia-symfonia?page=show

[77] Κυριάκος Ρέβελας, 2022, *Ο πόλεμος στην Ουκρανία και οι σχέσεις της Ρωσίας με την Δύση*, University of Nicosia

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διάλυση των ομοσπονδιών της Ανατολικής Ευρώπης και τον Βαλκανίων αποτέλεσε μίας πρώτης τάξεως ευκαιρία για την διεθνή κοινότητα να εφαρμόσει όλους εκείνους τους κανόνες δικαίου που ορίζουν τις διαδικασίες αναγνώρισης νέων κρατών υπό το πρίσμα της αρχής της αυτοδιάθεσης, αλλά ταυτόχρονα να αναθεωρήσει ορισμένες πτυχές αυτών των κανόνων με σκοπό την επίτευξη μεγαλύτερης σταθερότητας.

Στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, η βάση για την σύσταση των νέων χωρών ήταν το διεθνές δίκαιο, η αρχή της αυτοδιάθεσης και της uti possidetis για την ακεραιότητα των εδαφών. Παρά την αρχική αντίθεση της διεθνούς κοινότητας ως προς την διάλυση, οι ολοένα και αυξανόμενες εντάσεις στην περιοχή απέδειξαν, πως η διάλυση και το διαζύγιο αποτελούσαν την ενδεδειγμένη λύση για την επίτευξη σταθερότητας. Η βάση της σύστασης των νέων κρατών ήταν αρχή της πλειοψηφικής επιθυμίας σε αυτές τις περιοχές με την υποχρέωση των νέων χωρών να προστατεύουν τα δικαιώματα των μειονοτήτων εντός της επικράτειας τους.

Επιπλέον, η ύπαρξη έτοιμων συνόρων και συνταγμάτων σε κάθε ομόσπονδη δημοκρατία, σε συνδυασμό με την αδυναμία της κεντρικής κυβέρνησης να ελέγξει τις δημοκρατίες και τις φυγόκεντρες τάσεις τους, οδήγησε την Δύση στο να αναγνωρίσει το διαλυτικό καθεστώς της Γιουγκοσλαβίας και τα ανεξάρτητα κράτη που προέκυψαν από αυτή. Αυτή η διαφοροποίηση έδωσε περισσότερο την εικόνα διάλυσης και την αναγνώριση των νέων χωρών προϊόν αυτής και λιγότερο το τέλος της Γιουγκοσλαβίας ως αποτέλεσμα μαζικών αποσχιστικών τάσεων. Παρά τον χαρακτήρα απόσχισης που έλαβε η διαδικασία αυτή, η αναγνώριση των νέων χωρών σύμφωνα με τις αρχές της αυτοδιάθεσης, περιορίζει σε μεγάλο βαθμό την αναγνώριση αυτών των περιοχών ως προϊόν απόσχισης, κυρίως σε μία προσπάθεια να αποτραπούν ενδεχόμενες αντίστοιχες περιπτώσεις στο μέλλον και σαφώς για να τεθούν οι βάσεις αναγνώρισης των νέων χωρών σύμφωνα με την προστασία των μειονοτικών δικαιωμάτων ως απαραίτητη προϋπόθεση για τον εν λόγω σκοπό.

Από την άλλη μεριά, στην περίπτωση της Σοβιετικής Ένωσης, η ανασύσταση των χωρών της Βαλτικής, οι οποίες βρισκόντουσαν υπό Σοβιετική κατοχή και η αναγνώριση της ανεξαρτησίας τους αποτρέπει στο να δοθεί ο χαρακτηρισμός της απόσχισης για αυτή την περίπτωση. Η διάλυση της Σοβιετική Ένωσης αποτελεί προϊόν μίας πραγματικότητας που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται στην πορεία εξέλιξης του κράτους και το τέλος αυτής έφτασε νομοτελειακά με την κατάρρευση της ιδεολογίας που το συντηρούσε. Το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης ήρθε μέσα από σε μεγάλο βαθμό δημοκρατικά μέσα, καθώς πρωτίστως η κατάρρευση των κομμουνιστικών κυβερνήσεων επήλθε ύστερα από εκλογικές διαδικασίες και μετέπειτα η επιθυμία των περιοχών να αποχωρήσουν από την Σοβιετική Ένωση επικυρώθηκε με την μορφή δημοψηφισμάτων στο εσωτερικό τους. Αξίζει να σημειωθεί, πως παρά την διαφοροποίηση των δύο χωρών σχετικά με το τέλος τους, η

διεθνής κοινότητα έθεσε ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ομαλή ένταξη των χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης στην νέα πραγματικότητα, την διασφάλιση των μειονοτικών δικαιωμάτων.

Μία αρκετά σημαντική παράμετρος που ενέταξε η διεθνής κοινότητα στην διαχείριση παρόμοιων καταστάσεων ήταν η ανάγκη για τον καθορισμό εκείνων των καταστάσεων κατά τις οποίες οποιαδήποτε λύση δοθεί, θα προϋποθέτει την ταυτόχρονη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μειονοτικών ομάδων. Οι μειονοτικές ομάδες σε περιπτώσεις όπου έρχονται αντιμέτωπες με την πλειοψηφία και απειλούνται τα δικαιώματα και οι κατοχυρωμένες ελευθερίες τους, αποτελούν σημαντική εστία αποσταθεροποίησης και συγκρούσεων. Για τον λόγο αυτό, η διεθνής κοινότητα αναζήτησε λύσεις σύμφωνα με τις οποίες οι εθνοτικές αυτές ομάδες διατηρούν τα δικαιώματα τους στην άσκηση των δικών τους χαρακτηριστικών δραστηριοτήτων. Στις συγκεκριμένες μελέτες περίπτωσης, αποδείχθηκε πως ο πολυεθνικός χαρακτήρας των ομοσπονδιών και η έντονη παρουσία μειονοτικών ομάδων εντός των δημοκρατιών οδήγησε σε σημαντικά ζητήματα που εμπόδιζαν τις διευθετήσεις. Στην περίπτωση μάλιστα της Γιουγκοσλαβίας, τα ζητήματα αυτά οδήγησαν σε αιματηρούς πολέμους και εθνικές εκκαθαρίσεις πληθυσμών, αποδεικνύοντας πως το έμψυχο συστατικό στοιχείο ενός κράτους, ο λαός σε πολλές των περιπτώσεων χρησιμοποιείται ως επιχείρημα για την επίτευξη μεταξύ άλλων και εδαφικών στόχων.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί πως για τις περιπτώσεις αυτές όπου οι εντάσεις οδηγούν σε ζητήματα απόσχισης ή εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης, ιδιαίτερη σημασία έχει η αναζήτηση εκείνης της λύσης που θα συμβάλει στην βιωσιμότητα και σε μεγαλύτερη σταθερότητα. Στο κομμάτι της Γιουγκοσλαβίας, η διαρκώς αυξανόμενη ένταση, αλλά και η ολοένα αυξανόμενη επιθυμία των δημοκρατιών να αποχωρήσουν από την Γιουγκοσλαβία έδειχναν εμφανώς, πως για το μέλλον το δημοκρατιών η διάλυση του κράτους αυτού αποτελούσε ένα αναπόφευκτο γεγονός, το οποίο αποδείχθηκε στην πράξη πως συνέβαλε στην μετέπειτα μεγαλύτερη σταθερότητα και ανάπτυξη των ίδιων.

Από την άλλη μεριά, οι περιπτώσεις αυτές οφείλουν να διαφοροποιούνται από παρόμοιες καταστάσεις και η διεθνής κοινότητα οφείλει να αναζητεί εκείνες τις παραμέτρους που τις διαφοροποιούν κανονιστικά. Διαφορετικά υπάρχει ο κίνδυνος έκρηξης μαζικών αποσχιστικών συμπεριφορών, οι οποίες σαφώς ενδεχομένως να μην αποτελούν προϊόν ουσιαστικής ανάγκης με σκοπό την επιβίωση του πληθυσμού, αλλά προϊόν εργαλειοποίησης του τελευταίου με την επίτευξη άλλων στόχων. Αυτό το οποίο διαφοροποιεί σημαντικά την περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας και της Σοβιετικής Ένωσης είναι το γεγονός πως για τα κράτη που προέκυψαν δεν ετέθη το ζήτημα επαναχάραξης των συνόρων, διότι τα σύνορα αυτά προϋπήρχαν των ομοσπονδιών αυτών, όχι μόνο γεωγραφικά καθορισμένα, αλλά και «ιδεολογικά». Επιπλέον, υπήρχε ευδιάκριτη πληθυσμιακή πλειοψηφία των εθνοτικών ομάδων σε αυτές τις περιοχές και η παρουσία τους δεν ήταν προϊόν βίαιης και αναγκαστικής μετακίνησης με σκοπό την δημιουργία τετελεσμένων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα

τέτοια συμπεριφοράς είναι και προσπάθειας δημιουργίας ευνοϊκών συνθηκών για την επίτευξη επεκτατικών στόχων, είναι η περίπτωση της Κύπρου και η εισβολή της Τουρκίας σε αυτή, η οποία διαμόρφωσε αυτές τις καταστάσεις με εμπόλεμα μέσα παραβιάζοντας το διεθνές δίκαιο. Συνεπώς, η κατάσταση στην Κύπρο δεν είναι αποτέλεσμα μίας φυσικής εξέλιξης σε βάθος χρόνου, καθώς δεν υπήρχε ευδιάκριτων εδαφικός διαχωρισμός του πληθυσμού, διότι η παρουσία των Τουρκοκυπρίων ήταν διάσπαρτη. Επομένως, κρίνεται αναγκαίος ο καθορισμός των προϋποθέσεων που δίνουν και νομική υπόσταση σε τέτοιες διεκδικήσεις.

Ολοκληρώνοντας, από την σκοπιά των διεθνών σχέσεων, αποδείχθηκε στην πράξη το αναπόφευκτο του πολέμου, είτε με την μορφή γενικευμένου είτε μέσω τοπικών συγκρούσεων. Η οποιαδήποτε προσπάθεια να αποφευχθεί ο πόλεμος και να αναζητηθεί μία λύση βασισμένη στην διπλωματία απέτυχε. Και στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, ο πόλεμος χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για την χρήση συστηματικής βίας μεταξύ πολιτικών οντοτήτων. Σε ένα γενικότερο συμπέρασμα, αποτελεί ένα πολιτικό φαινόμενο καθώς εμπεριέχει και πολιτικές αποφάσεις, ενώ λαμβάνει και κοινωνικές διαστάσεις ως προς τον τρόπο με τον οποίο διεξάγεται. Η ρεαλιστική θεωρία είναι αυτή η οποία περιγράφει με τον καλύτερο τρόπο την θέση του πολέμου στο διεθνές σύστημα. Κατά τον ρεαλισμό, η πολιτική αποτελεί έναν αγώνα απόκτησης ισχύος με οποιοδήποτε κόστος, χωρίς να υπάρχουν ουσιαστικά συμμαχίες και φιλίες. Παράλληλα οι άνθρωποι που διοικούν τα κράτη χαρακτηρίζονται από απληστία και από το αίσθημα του ανικανοποίητου επιθυμώντας μεγαλύτερη ισχύ[78]. Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο πόλεμος αποτελεί ένα μέσο επιβολής της ισχύος, το οποίο είναι προϊόν της φυσικής επιθυμίας του κράτους σαν ζωτικός οργανισμός για όλο και περισσότερα κέρδη.

Συνεπώς, είναι ευκόλως αντιληπτό πως οποιαδήποτε προσπάθεια αποφυγής του πολέμου στο σημείο ειδικότερα όπου αποτυγχάνει η διπλωματία και ο διάλογος, είναι καταδικασμένη να αποτύχει, οδηγώντας νομοτελειακά στον πόλεμο. Άλλωστε, τα κράτη είναι αυτά που διαμορφώνουν τους κανόνες δικαίου και τους μεταβάλλουν κατά το συμφέρον τους, με αποτέλεσμα να αποδεικνύεται σε πολλές τον περιπτώσεων η αποτρεπτική ικανότητα τους όταν εμπλέκονται μεγάλες δυνάμεις. Η ιστορία του διεθνούς συστήματος διαμορφώθηκε από πολέμους και είναι καταδικασμένη να τους αναβιώνει. Ο βασικότερος στόχος των δρώντων αυτής της πραγματικότητας οφείλει να είναι η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η αναζήτηση εκείνων των συνθηκών που θα περιορίζουν τις πιθανότητες οποιωνδήποτε στρατιωτικών εμπλοκών με καταστροφικές συνέπειες.

[78] Andrew Heywood, 2013, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή,* μτφρ Φραγκονικόπουλος, Προέδρου, εκδ. Κριτική σελ. 114-126

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Andrew Haywood, 2013, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, εκδ. Κριτική
2. Antonio Cassese,2012*, Διεθνές Δίκαιο*, μτφρ. Σαριδάκης Γ., Παζαρτζή Φ εκδ. Gutenberg
3. Bennett, 1995, *Yugoslavia's Bloody Collapse: Causes, Course and Consequences*, Hurst Company, London
4. Cassese Antonio, 1995, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, εκδ. Cambridge University Press
5. Diana Johnstone, 2003, *FOOLS' CRUSADE Yugoslavia, NATO and Western Delusions*, Monthly Review Press, http://www.swans.com/library/art9/herman10.html
6. Emma Daly, 1995, *Serb collapse puts peace plan in jeopardy*, High Beam Research, https://archive.ph/20120909134154/www.highbeam.com/doc/1P2-4740570.html
7. Euronews, 2021, *Οι Σερβοβόσνιοι ξεκινούν διαδικασία απόσχισης*, https://gr.euronews.com/2021/12/10/oi-serbobosnioi-xekinoyn-diadikasia-aposxishs
8. Fred Singleton, 1985, *A Short History of the Yugoslav Peoples*, Cambridge University Press
9. J.R. Lampe, 1996, *Yugoslavia as History:Twice There Was a Country*, Campbridge University Press
10. L. J. Cohen, Broken Bonds, 1995, *Yugoslavia' s Disintergration and Balkan Politics in Transition*, Westview Press, United States of America
11. Liana Fix, Michael Kimmage, 2022, *Τι θα γίνει αν η Ρωσία κάνει μια συμφωνία; Πώς να τερματιστεί ένας πόλεμος που κανένας δεν είναι πιθανό να κερδίσει*, Foreign Affairs, https://www.foreignaffairs.gr/articles/73619/liana-fix-kai-michael-kimmage/ti-tha-ginei-an-i-rosia-kanei-mia-symfonia?page=show
12. Magnus Bjarnason, 2001, *The War and War-Games in Bosnia and Herzegovina from 1992 to 1995, The main events, disagreements and arguments, resulting in a "de facto" divided country*, https://www.nato.int/acad/fellow/99-01/bjarnason.pdf
13. Rod Hague, Martin Harrop, 2011, *Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση,* μτφ. Γιώργος Χρηστίδης, εκδ. Κριτική
14. S. P. Ramet, *Balkan Babel:The Disintegration of Yugoslavia from the Death Of Tito*, 4η Εκδ. Εκδ. Routledge
15. Thomas De Waal, 2023, *Το τέλος του Ναγκόρνο-Καραμπάχ*, Foreign Affairs, https://foreignaffairs.gr/articles/74307/thomas-de-waal/to-telos-toy-nagkorno-karampax

16. U.S. Institute of Peace, 2006, *Washington Agreement: Bosnia and Herzegovina: Peace Agreements*, https://web.archive.org/web/20060808041629/http://www.usip.org/library/pa/bosnia/washagree_03011994.html
17. V. Stanković Pejnovic, 2010, *Raspad Jugoslavije*, Κροατία, https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=195301
18. A. Pavkovic, 2000, *The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism and War in the Balkans*, St.Martin's Press, New York
19. Αλεξάνδρα Αλεξανδρίδου, Αύγουστος 2016, *Η δυναμική εξέλιξη της αρχής της αυτοδιάθεσης*, Κέντρο Διεθνών Στρατηγικών Αναλύσεων, https://kedisa.gr/%CE%B7-%CE%B4%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CE%BE%CE%AD%CE%BB%CE%B9%CE%BE%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AE%CF%82-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%BF%CE%B4/
αξιολόγηση προγραμμάτων: θεωρητικοί προβληματισμοί, ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
20. Γιάννα Κ. Μαλιγκούδη, 2012, *Ιστορία της Σοβιετικής Ένωσης,* εκδ. Gutenberg
21. Γιώργος Μαγγόπουλος, 2014, *Η μελέτη περίπτωσης ως ερευνητική στρατηγική στην*
22. Ε. Χατζηβασιλείου (2001), *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Εκδ. Πατάκη
23. Εμμανουήλ Ρούκουνας, 2021, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, 4η Έκδοση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη
24. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ατόμων που ανήκουν σε εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0011_EL.html
25. Ηλίας Κουσκουβέλης, 1997, *Λήψη Αποφάσεων, Κρίση και Διαπραγμάτευση*, εκδ. Παπατζής
26. Ήλιος Γιαννακάκης, 2015, *Η αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος*, Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, https://doi.org/10.12681/sas.552
27. Ηρακλείδης, Α., 2015. *Έθνος, εθνικισμός, αυτοδιάθεση*, εκδ. Κάλλιπος
28. Θανάσης Χρήστου, Σεπτέμβριος 2020, *Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798)*, Πεμπτουσία, https://www.pemptousia.gr/2020/09/rigas-velestinlis-1757-1798/
29. Ιωάννης Αρμακόλας, Θάνος Π. Ντόκος, 2013, *Από τα Βαλκάνια στην Νοτιοανατολική Ευρώπη*, εκδ. Σιδέρης
30. Κ. Νιχωρίτης, 2015, *Θέματα Ιστορίας και Πολιτισμού των Σλαβικών Λαών*, εκδ. Ostracon
31. Κουσκουβέλης Ιωάννης, 2005, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, εκδ. Ποιότητα
32. Κυριάκος Κεντρωτής, 2012, *Μετά το τέλος της Ιστορίας*, εκδ. Σιδέρης

33. Κυριάκος Ρέβελας, 2022, *Ο πόλεμος στην Ουκρανία και οι σχέσεις της Ρωσίας με την Δύση*, University of Nicosia
34. Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, 2001, *Η Προστασία Εθνικών Ομάδων και Μειονοτήτων στην Πρώην Γιουγκοσλαβία*, digestaonline.gr, http://www.digestaonline.gr/index.php/20-2001/402-2001-antonopoulos
35. Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, 2014, *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, 2η Έκδοση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη
36. Κώστας Ζαφειρόπουλος, 2015*, Πως Γίνεται Μία Επιστημονική Εργασία ; Επιστημονική Έρευνα Και Συγγραφή Εργασιών*, εκδ. Κριτική
37. Νικόλαος Παπαστρατηγάκης, 2021, *Το σοβιετικό καθεστώς και το ζήτημα της Πανρωσικής Συντακτικής Συνέλευσης. Η οπτική γωνία ενός Έλληνα Διπλωμάτη*, Fragmenta Hellenoslavica
38. Π. Μανώλη, 2020, *Ναγκόρνο-Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Policy-Brief-135-Manoli-final-1.pdf (eliamep.gr)
39. Πέτρος Λιάκουρας, *Το Κυπριακό, Από την Ζυρίχη στην Λουκέρνη, σε Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης*, εκδ. Σιδέρης
40. Ροζάκης Χρήστος, 2017, *Η αυτοδιάθεση των λαών και η αναγνώριση των κρατών: Αναμοχλεύοντας δύο παραδοσιακούς όρους του Διεθνούς Δικαίου στην ευρωπαϊκή κρίση*, εκδ. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης
41. Ρουμπίνη Γρώπα, 2006, *Κόσοβο: ανάλυση λύσεων και επιπτώσεων στις Διεθνείς Σχέσεις*, ΕΛΙΑΜΕΠ, https://www.eliamep.gr/wp content/uploads/2008/07/kosovo_gropa_2006.pdf
42. Σπυρίδων Σφέτας, 2011, *Εισαγωγή στην Βαλκανική Ιστορία, Από τον Μεσοπόλεμο στη Λήξη του Ψυχρού Πολέμου*, ΤΟΜΟΣ Β΄, εκδ. Βάνιας
43. Υφαντής Κώστας, 2012, *Διεθνής Πολιτική Θεωρία- η γοητεία του ρεαλιστικού λόγου*, εκδ. Σιδέρης
44. Χ. Γιαλλουρίδης και Χ. Τσαρδανίδης, 1993, *Η Σοβιετική Ένωση: Από τη Μετεξέλιξη στην Αποσύνθεση*, Εκδ. Θεμέλιο
45. Χ. Παπασωτηρίου, 1994, *Τα Βαλκάνια μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου*, Εκδ. Παπαζήσης